

Nij Frisia

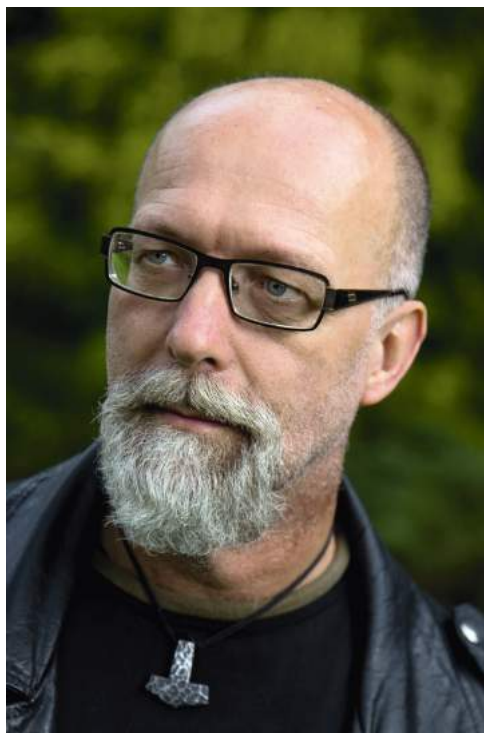
Tydskrift foar Fryske Striid en Skriftekennisse

JIERGONG LXVI, nûmer 3

septimber 2017

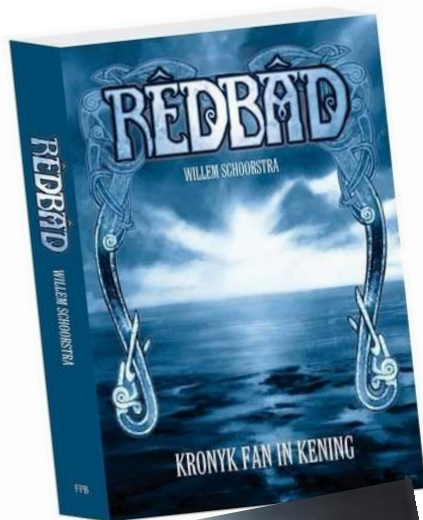
ISSN 2352-8958

Willem Schoorstra (1959)

Ûnder: op ien nei lêste en alderlêste roman: *Rêdbâd*, kronyk fan in kening (2011) en *De Nacht fan Mare* (oktober 2017)

Kollum *De Toan fan Willem Schoorstra*

foar *Omrop Fryslân* (op 8 augustus 2017)

In inisjatyf dat ik allinne mar tajubelje kin. En dat my tagelyk op it folgjende bringt: wêrom wurdt der by ús neat oan de fiere skiednis dien? Fansels, wy hawwe it Frysk museum dêr'tst in quick-fix krije kinst. Dat is it dan ek wol sa'n bytsje. Wêrom binne der yn ús provinsje gjin plakken yn de bûtenloft dêr'tst yn de kunde komme kinst mei it ferline en it deistich bestean fan de earste bewenners fan de lege lannen? Hawwe wy te min ferbylding? Te min moed? Of hat de kerstening sa bot húsholden dat alles dat pre-kristlik is net yn 't ljocht komme mei, bewust of ûnbewust?

Nim de Willibrord-dobbe op It Amelân. Dy plasse wetter hat de namme fan in muonts krigen, wylst dy dobbe wijd wie oan *Foste*, de Fryske god fan it rjocht. Sa'n plak soe folle mear omtinken hawwe moatte, mei ynformaasje oer de goadewrâld en maatskippij fan dy tiid, en ferwizings nei oare histoaryske plakken. Wêrom wurdt bygelyks Bonifatius fereare, wylst bekend is dat er in fûnemintalistyske preker wie, dy't mei help fan mear as fyftich sindingsgeastliken en mear as it dûbelde oan soldaten de pleatslike befolking net inkeld provosearre, mar in kopke lytser makke as dy har net bekeare woe? Se skeinden de timpels, sloegen hillige beammen om en fersteurden de riten fan it folk. Bonifatius is ek net fermoarde wurden, hy is sneuvele yn in earlike striid. By deiljocht. Neffens de *Lex Frisionum* ('Wet fan de Friezen') hiene de Friezen it folste rjocht om moardners, timpelskeiners en oantaasters fan hillichdommen dea te dwaan. Dy skiednis soe ferteld wurde moatte, yn stee fan op de knibbels te fallen foar in ier-midsiuwske terrorist.

Twa lytse foarbylden. Wêrom is der yn plakken as it Deenske Ribe en it Dútske Hadeby mear oer de Fryske skiednis te finen as yn it hiele Nederlân? Is dat net in omisje dêr't wy wat oan dwaan moatte? Om de boel op gong te bringen in idee. Smyt yn de buert fan Starum in nije terp op. Bou dêr in delsetting sa't dy der yn de 7de en 8ste iuw út seach, Rêdbâd syn tiid. In iepenloft-museum mei alles derop en deroan. Rûnom yn Skandi-naavje litte se sjen dat it kin. Soksoarte projekten soene de skiednis libben en sichtber meitsje. Goed foar de wurkgelegenheid, goed foar it toerisme en goed foar de ekonomy. Ynvestearders en provinsje: wêr wachtsje wy op, fergemy!

Tsjerke en folksliet

1. Poedjilah Toehanmoe

Al wer in jiermannich ferlyn, om krekt te wêzen op 29 jannewaris 2012, hawwe wy tegearre – Setsleaf mei – ris in bysûndere tsjinst meimakke yn de Itenzer Martinytsjerke: dêr wie in Papoea by, in Ibrahym-en-noch-wat, dy't gâns te ferheljen hie fan syn folk en lân. Hy wie in strider foar de minskerjochten en ûnder de omstannichheden dêrjins wie der foar him wurk by de rûs: de minsken mochten har eigen flagge net hise, se mochten har eigen folksliet net sjonge, se wiene foar frijende soldaten op 'e flecht, se waarden út Jakarta wei ûnderdrukt. Wy hawwe mei Ibrahym syn folksliet songen: '*Poedjilah Toehanmoe Karena kebaik ...*'.

Op 15 april 1945 rekken wy befrijd fan de Berliner ûnderdrukking – al wurdt dêr suver yn gjin tsjerke omtinken oan jûn –, mar it Hagemer jok kaam der fuort wer foar yn it plak. Nei't it folk fan de Papoea's suchte hie ûnder Tokyo (1942-1945) en (fannijs) ûnder De Haach (1945-1963), kaam de ûnderdrukking fan de kant fan Jakarta. Ibrahym syn heit is fan Yndoneziërs deasketten.

2. Wilhelmus fan Nassauwe

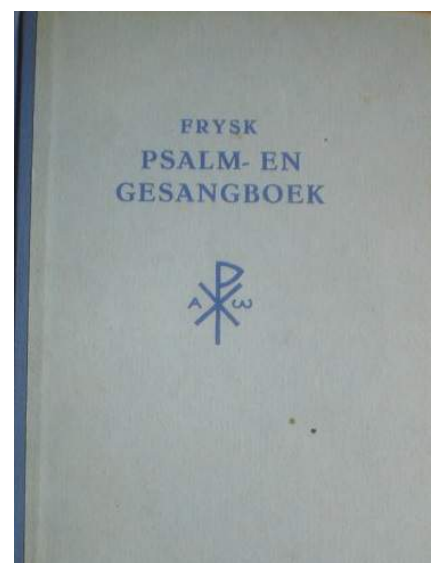
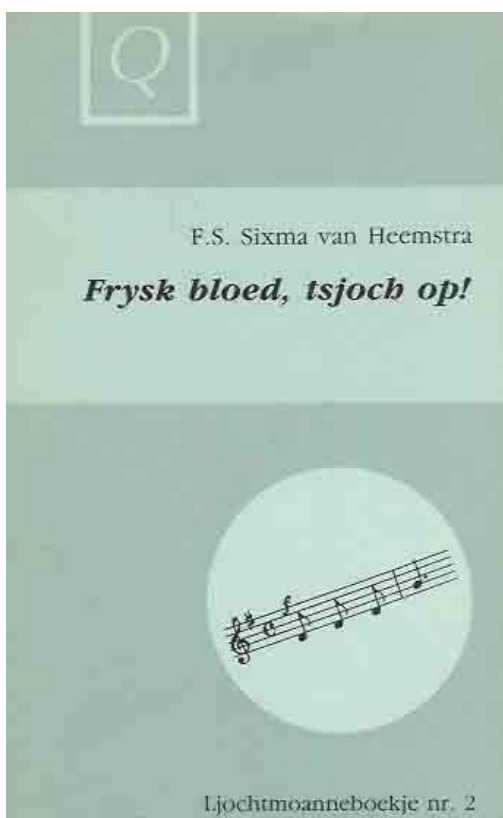
Snein, 27 april 2014, wie de menistedûmny Kl. Visbeek fan De Westereen hjir yn de PTN-tsjerke te preekjen. By gelegenheid fan Keningsdei liet er ús it *Wilhelmus* yn de folkstaal sjonge, '*Wilhelmus fan Nassauwe Bin ik, jim sibbe en bloed...*'. De wurden wiene gloednij foar my, de oersetting koe ik it bestean net fan. Letter haw ik dy fûn yn it *Frysk Psalm- en Gesangboek* (1955), útjefte fan de *provinsiale kommisje foar de evangelyforkundiging yn 'e Fryske tael*.

'It moderamen stelt út om yn tsjerke net in Fryske oersetting fan it *Wilhelmus* te sjongen. Argumint: In oersetting fan in folksliet is gjin folksliet mear. Sawol yn it âlde as it nije Fryske lieteboek wurdt it *Wilhelmus* ek net oerset yn de Fryske taal. De tsjerkeried is akkoart' (*Tsjerkeblêd fan Protestantske gemeente te Bitgum, Bitgummole, Ingelum, Marsum*, juny 2015).

a. De oarspronklike talen binne Hebriuwsk (Âlde testamint) en Gryksk (Nije testamint). Neffens de boppesteande redenaasje fan it moderamen/de tsjerkerie soe de Hollânske 'Bijbel' gjin echte *Bibel* mear wêze.

b. Fan it *Hollânske Wilhelmus* yn de beide Fryske lieteboeken hawwe de lieteboekekommissjes gjin ferantwurdiging jûn.

[It ferfolch fan dit artikel stiet op side 5]

Lofts: F.S. Sixma van Heemstra, *Frysk bloed, tsjoch op!*
Rjochts: *Frysk psalm- en gesangboek*

Kolofon

Wy binne wiis mei jo kopij. Dat kinne bydragen wêze op it mêd fan Fryske striid, Fryske literatuer, Fryske skiednis, Frysk ûnderwiis, fersen en ferhalen. Foar it folgjende nûmer moat dy ynstjoerd wurde foar 1 desimber 2017.

Samler: foar kopij op papier, drs. Piter Dykstra, Balthasar Bekkerstrjitte 7,

9123 JV MITSELWIER; digitale kopij: piter@dykstra.frl

Fêste meiwurkers

drs. Piter Dykstra, drs. Sytze T. Hiemstra, Ed Knotter en dr. Bertus Jans Postma.

Korreksje: S.T. Hiemstra en E. Knotter.
Opmeitsjen en technyske fersoarging: P. Dykstra.

Mewurkers oan dit nûmer

Tessa Deuze, drs. Piter Dykstra, dr. Eric Hoekstra, drs. Sytze T. Hiemstra, dr. Bertus Jans Postma.

Postadres

Jongfryske Mienskip,
Postbus 719,
8440 AS IT HEARRENFEAN

Webstek

www.jongfryskemienskip.frl

E-postadres

jongfryskemienskip@gmail.com

Bankrekken

NL92 INGB 0001 0695 35
op namme fan:
Jongfryske Mienskip, IT HEARRENFEAN

Bestjoer

Sjoerd Groenhof, Chris van Hes (foarsitter),
Sander Hoekstra, Wolter Jetten
(skriuwer/skathâlder) en Frâns Koning.

Fan de redaksje

Fan dit nûmer komt it omslach noch fan in foto dy't boppe it artikel fan Aant Jelle Soepboer yn it foarste nûmer fan *Nij Frisia* fan dit jier stien hat. Mar yn swart-wyt kaam dy net heal sa goed ta syn rjocht as no op de foarside. *Team Fryslân* hat koartlyn ek noch yn aksje west op it *Imaginarium Festival* yn Gytsjerk. Dêr binne hja mei minder blauwe plakken wei kommen as by de wrâldkampioenskippen 'The Battle of the Nations' yn Barcelona earder fan 't jier, haw ik begrepen. Lit de striidberens fan dy ploech ús as foarbyld wêze!

Sis Tsiis hat no ek in Doch-groep. Op inisjatyf fan Kerst Huisman is dy úteinset mei it organisearjen fan kuiertochten om it momentum wer werom te krijen dat der wie by de fakkeloptocht fan 22 desimber ferline jier. Lykas de 'Dwaze Moeders' op de Plaze de Mayo yn Buenos Aires of Kilicdaroglu, dy't mei syn 'Mars foar Gerjochtichheid' yn trije wike de 450 kilometer fan Ankara nei Istanbul rûn. Hy begûn allinne, mar kaam mei in heal miljoen minsken oan.

Wy wolle ús lijen net ferlykje mei dat fan de Argentinen doe en de Turken fan no. Boppedat binne der ek mear Turken as Friezen, dat in heal miljoen krije wy nea op 'e dyk. Ús doelen binne ek beskiedener. Yn alle gefallen hat de twadde optocht fan *Sis Tsiis* moaie plaatsje opsmitten, dêr't wy de efterflap mei opsierd hawwe.

Fan Bertus Jans Postma hawwe wy diskear twa artikels; wy begjinne mei *Tsjerke en folksliet* en oan de ein in skôging oer syn eigen HBS-tiid nei oanlieding fan it ferskinen fan *Wij van de HBS* fan Roelof Bouwman en Henk Steenhuis. Eric Hoekstra skriuwt yn syn twadde bydrage oer mear foech foar Fryslân. Yn *Us eigen Taal* hat Sytze Hiemstra it oer inkelde nijsgjirrige ferskillen tusken tiidwurden as *kenne* en *ûnderkenne* en op in oar plak stiet in frij djipgeand artikel fan syn hân oer de rjochten fan it Frysk. Tessa Deuze beskriuwt har byld fan it Frysk en de Fryske identiteit. Dy fyzje waard ek utere by de Warnsbetinking fan 't jier, dêr't trije sprekkers as *Nije Friezen* it wurd diene, sûnder dat ien fan harren Frysk praten hat. Oars liket my de neifolgjende siswize, dy't ik by dyselde gelegenheid ek wol heard haw, wol oansprekkend: 'As men de kultuer mei in gebou ferliket, dan is de taal de kaai fan de foardoar.'

Mei tank oan de *Ljouwerter Krante*, it *Frysk Deiblêd*, de *Kampioen* fan de ANWB en *Omrop Fryslân* binne trije ynstjoerde stikjes oernommen fan Bertus Postma en in kolum *De Toan fan Willem Schoorstra*. En *Dingtiid* skewiele wy mei in personielsadvertinsje.

In soad lêsnocht tawinske.

Piter Dykstra

3. Frysk bloed tsjoch op!

Ús eigen folksliet yn de tsjerke? Wat foarbylden:

- op 3 augustus 2008 by it 60-jierrich preesterjubileum fan Oane Bleeker yn de Blauhúster Sint-Vitus;
- yn desimber 2008 by de betinking fan Anita Andriesen yn de Ljouwerter Jakobiner tsjerke;
- op 13 novimber 2009 nei it opkreaazjen fan de Friezetsjerke yn Rome yn it bywêzen fan Simonis, Van Luyn, Wiertz en Nijpels;
- op 29 jannewaris 2012 by it ôfskie fan pastoar Jan Romkes van der Wal yn de Boalsserter Sint-Franciscus.

Op wat útsûnderings nei huverje de tsjerken der wakker tsjinoan. Ús eardere dûmny 'JFK' – Jan F. Kroon, no yn Garyp – wie fan betinken, dat ús *Frysk bloed tsjoch op!* net rjocht yn tsjerke paste omdat it te *militant* wie (militant: *striidber, ree wêzend ta it leverjen fan striid*). Roomsken prakkesearye der wat oars oer, leau 'k.

4. Allons enfants de la Patrie

Ús folksliet te militant? En de *Marseillaise* dan? Sixma van Heemstra neamt dêrfan 'de kriichshaftige sfear mei it bloed dat sa rynsk fergetten wurdt' (yn: *Frysk bloed, tsjoch op!*, Koperative Utjowerij, Boalsert 1995). It Frânske folksliet wurdt by alle plechtichheden songen en/of spile, foar it neiste ek yn tsjerke.

Ús folksliet te militant? En it *God save the Queen* dan? Dêr giet it ek yn oer oarloch en deaslach: *Ferstrui har fijannen en lit se deafalle*, en *Opstannige Skotten moatte ferplettere wurde*. Ornaris wurdt yn tsjerke allinnich it earste kûplet songen, dêr't sokke rare wurden net yn foarkomme.

Ús folksliet te militant? En it *Wilhelmus* dan? Dat liket my ek net sûnder bloed en striid ta: Greve Adolf *bleau en blette op Fryslâns fjilden wei* (kûplet 4) en *ferge fûl op striden de fijân dy't ik socht* (kûplet 11). De tsjerken binne ornaris wol sa wiis en slach dy mar oer.

Dêrmei haw ik yn in skriuwen fan 4 febrewaris 2012 oan Kroon de betreklikens fan it militante karakter fan ús folksliet wol oantoand. Sa bluodderich as it *Wilhelmus* is it beleaven nét. Fan dûmny kaam der gjin andert op.

5. Jitris ús folksliet

Guon lykje net oer it *optsjend bloed* yn it earste kûplet te kinnen. Mar beswieren dêrtsjin haw ik fan har kant nea ûnder wurden brocht heard. Der bliuwe oars noch trije oare kûpletten oer sûnder bloed, bygelyks it tredde:

*'Trochloftich folk fan dizze âlde namme,
Wês jimmer op dy âlders grut!
Bliuw ivich fan dy grize, hege stamme
In grien en krêftich bloeiend leat!
Klink dan en daverje fier yn it rûn
Dyn âlde eare o Fryske grûn!'*

Doge ús klinken en daverjen net? Wa't ea de Frânsen har 'aux armes citoyens!' sjongen heard hat, hat de besieling preaun dêr't Frânsen har eigentalich folksliet mei sjonge. Mar te uzes besjonge wy yn frjemde sprake in *Prins fan Oranje*.

6. It liet fan 'e leafde

Yn tsjerke binne wy susters en bruorren, yn 'e gemeente slacht de leafde foar master op. Dy leafde is langmoe-dich – ferdraachsum neffens Van Dale – en kin alles ferneare ('It liet fan 'e leafde', 1 Korintiërs 13: 4-7). Mar de tsjerklike werklikheid is wat in oarenien. Suver rûnom slacht yn tsjerke en pastorijske frjemde taal foar master op, suver rûnom wurdt sneintemoarns oer de taal yn 'e tsjerkebanken hinne sjoen as koene tsjerkerie en hoeder/harder-yn-'t-hout de folkstaal net ferneare – en mei de taal it tsjerkfolk net –, as wie der foar de leafde fan de kant fan de tsjerkebanken foar fjouwerkant en preekhear gjin oarsom. Wurdt yn tsjerke in folksliet songen, dan is it it *Wilhelmus* en net ús eigen. Fandatoangeande leit it lân te uzes net oars as by de Papoea's.

By de foarside

Team Fryslân klear foar de *Mixed Martial Arts* wrâldkampioenskippen (sjoch *Nij Frisia*, nû. I, 2017, s. 24-25)

Ús eigen Taal (24)

Sytze T. Hiemstra

Hy 'ûnderkent' dat er har net goed 'ken' ...

Hollânske ynslûpsels lizze aloan op 'e loer
(tek. Ed. Knotter)

Yn it DINGtiid-advys 'Meartaligens as kwaliteit en doel'¹, dat op 3 febrewaris 2017 oan deputearre Sietske Poepjes oanbean is, kaam ik yn paragraaf 3 it neikommende sintsje tsjin: '[...] it ûnderwiis ûnderkent de rol fan de provinsje noch net [...]'. It lêzen stûke by my efkes by de **t** fan 'ûnderkent'. Moast dy **t** dêr wol stean?

Wy kenne grif allegearre de ferbûging fan it Fryske tiidwurd 'kenne' en dan is it: ik ken, do kenst, hy **ken** (en dus net: hy **kent**), wy kenne.² Hiel oars as by de measte oare tiidwurden; ferlykje bgl.: hy lêst, dat wol in **t** kriget.

Yn it Frysk is it lykwols: 'wat de boer net *ken*, dat yt er net ...' It tiidwurd 'kenne' hat yn it Frysk ommers yn de 3de persoan *inkeldtal notiid* de foarm 'ken'? En wol as gefolch fan in 'opskode doetiid'. Mei in Latynsk wurd wurdt sa'n âlde doetiidsfoarm dy't yn de notiid telâne kommen is, wol oantsjut as 'preterito-presens'.

Myn 'grutte' Popkema³ jout gjin útslútsel oer foarmen as 'ûnderkent' yn it Frysk. Op it ynternet is wól ien en oar te finen oer dy opskode doetiid yn guon oare talen.⁴

Yn it Hollânsk wurdt de doetiid ornaris net opskood. Yn dy taal sizze en skriuwe de lju: 'Wat de boer niet **kent** ...' (en moat *kent* wól mei in *t*).⁵ En dan is it

¹ DINGtiid, Orgaan foar de Fryske taal, *Meartaligens as kwaliteit en doel/Meertaligheid als kwaliteit en doel*, novimber 2016.

² Dick Eisma & Jan Popkema, *Tiidwurden*. Ljouwert: Afûk, 2000 (6de printinge), s. 46.

³ J. Popkema, Grammatica Fries. *De regels van het Fries*. Utrecht: Uitgeverij Het Spectrum B.V., 2006 (1ste printinge).

⁴ Wikipedia: 'Het **preterito-presens** is in een aantal Germaanse talen voorkomende onvoltooid tegenwoordige tijd die is ontstaan uit de onvoltooid verleden tijd van sterke werkwoorden. Er heeft dus een verschuiving plaatsgehad, waarbij de betreffende vormen zich van de verleden tijd hebben afgesplitst en een afzonderlijke tempus zijn geworden. Ze hebben de oorspronkelijke vormen van de tegenwoordige tijd van het betreffende werkwoord verdrongen. De nieuwe verleden tijd van dergelijke werkwoorden, die ook wel *preterito-presentia* worden genoemd, wordt in de meeste gevallen volgens de zwakke vervoeging gevormd.' *Preterito* is de *doe*-tiid, de tiid dy't foarby is, en slacht dus op it 'ferline', *presens* is de *no*-tiid en hat te krijen mei 'hjoed'.

⁵ Wikipedia: 'In het Nederlands heeft een dergelijke verschuiving zich alleen voorgedaan met het werkwoord worden, waarvan de stamklinkers *e/o* van de verleden en de tegenwoordige tijd sinds de perioden van het Oudnederlands zijn omgewisseld (de stam werd- had oorspronkelijk de betekenis van tegenwoordige tijd).'

⁶ Op www.opfrysker.nl (31-10-2010) hat ek omtinken west foar it fraachstik ûnder de kop: **Hy ken**, mei as taljochting: 'De tredde persoan inkeldtal (hy, sy, men) fan **kenne** is, by útsûndering, **ken** (en dus *net kent*). Dat is *net* it gefal mei alle oare ôflате

habba(n)de	Gerundium.	habba(n)
herv(e)d	Participium praet.	—

Cap. III. Verba besonderer Bildung.

1. Praeteritopraesentia.

§ 104. Die zu dieser gruppe gehörigen verba zeigen in ihren praesens den hochstufenablautsvocal der starken praeterita. Sie bilden wie in allen germanischen sprachen ein praet. mit dentaletsuffix und der flexion der schwachen praeterita. Im afra. sind neun praeterito-praesentia belegt, die sich unter die ablautsreihen der starken verba einreihen lassen (durch römische zahlen bezeichnet).

I. 1. wissen: praes. 1. 3. p. sg. wēt, pl. witon witaþ (awits. witen wiste), opt. wite (witi R); praet. wiste, inf. wita, ger. witanne. Anm. 1. In R. ändert sich die nach dem praes. analogisch gebildete form. wita.

Anm. 2. Mit der negation verschmilzt wit zu nāt.

2. haben: praes. 1. 3. p. sg. āh (āg), pl. āgon āgen (āchen), opt. āge āhe; praet. achte achte, pl. achten, opt. achte, inf. āga. Anm. 1. Mit praes. i oder ach analogie des praet. haben einige has. in der 3. p. sg. praes. ācht.

Anm. 2. Im afra. (vor allem R) kommen formen mit ā (nach hebba) vor, z. b. hāch, hāgen, hāge.

II. 3. taugen: praes. 1. 3. p. sg. dāch(f), pl. *dagon dog(ā)en dagod daget; praet. opt. dege.

III. 4. können: praes. 1. 3. p. sg. kan, pl. kanson konen (konath konet), opt. kome; praet. kēthe kēde, inf. kanna kana.

5. (be)dürfen: praes. 1. 3. p. sg. thōr thorf thurf(f), 2. p. sg. thurst, pl. thurvon thuron thuren thoren, opt. thure thore; praet. thorste (analogische bildung nach 6., vgl. ae. þorfe), pl. thorsten, opt. thorste, inf. thura thora dora.

6. wagen: praes. 1. 3. p. sg. dūr dor, pl. *dur(r)on, opt. durre; praet. dorste.

IV. 7. sollen: praes. 1. 3. p. sg. skel skil scol wil schel schil (in der ha. F mit dunklen vocal scol), 2. p. sg. schilt, sehr häufig mit angefügten pronomen schiltu schiltu sceltu sciltu

Zu § 104.

Tabellarische übersicht der praeteritopraesentia.

Ab- lute- reihen	1. 3. p. sg. praes.					2. p. sg. praes.					pl. praes.					sg. praet.				
	afra.	ae.	as.	ahd.	got.	afra.	ae.	as.	ahd.	got.	afra.	ae.	as.	ahd.	got.	afra.	ae.	as.	ahd.	got.
I.	1. wēt	wāt	wēt	wēis	wait	*wist	wist	wist	wist	wait	witon witaþ	witon	witna	wizum	witum	wiste	wisse	wisse	wenna	wissa
II.	2. āh	āg	—	—	āh	*āhet	āhet	—	—	—	āgon	āgon	āgna	eigon	āgon	achte	—	āhta	—	āhta
III.	3. dāch	dāg	dāg	daug	dang	—	—	—	—	—	*dagon	dagon	dagon	dagun	dagun	—	dehte	—	dehta	—
IV.	4. kan	can(n)	can	kan	kann	—	canst	canst	kanst	kan(n)	kunnes	canon	canon	kunum	kunum	kēthe	cūde	consta	konda	kunja
V.	5. thōr	þarf	tharf	darf	þarf	thurst	þarft	tharft	darft	þarft	thurvon	þurvon	tharvon	darvon	þarvon	thorste	þorste	thorita	dorita	þarita
VI.	6. dūr	dur	dur	dur	dur	—	durst	—	girst	—	*dur(r)on	durron	—	gitarum	-durum	dorste	dorste	-dorita	gitorita	-durita
	7. skel	skil	scol	skil	skil	skelt	skelt	skelt	skelt	skelt	skilna	skilna	skilna	skilna	skilna	skilde	sc(e)ilde	scilde	scilta	skilda
	8. mag	mag	mag	mag	mag	—	maght	maght	maght	magt	magan	magan	magan	magan	magan	mehte	mehte	mehta	mehta	mehta
	9. wil	wil	wil	wil	wil	—	wilt	wilt	wilt	*wilt	witun	witun	witun	witun	witun	moste	wiste	mehta	wissa	*wista

Út: Walther Steller syn Âldfryske grammatika, oer de opskode doetiid (s. 68)

oppassen yn it Frysk. Benammen foar net-Frysktaligen dy't letter Frysk leard hawwe. Ynterferinsjes lizze op de loer en dat soe ek sa wêze kinne by it 'ûnderwiis ûnderkent'.⁶ Net raar tocht dus ...

Hindrik Sijens fan de Fryske Akademy joech my oer de e-post (d.d. 22-02-2017) útslútsel: 'Únderkenne en eins alle gearstalde foarmen mei 'kenne' binne ûntliend oan it Nederlânsk en wurde net neffens it paradigma fan 'kenne' bûgd, mar mear neffens it Nederlânsk. Dat is te sjen oan de doetiid: hy koe, mar net hy *ûnderkoe.'

Dêr hat men it al wer: taalbesmetting ...

Foar de folsleinens joech Sijens noch in rychje tiid-wurden troch mei as twadde lid 'kenne': bekenne, erkenne, ferkenne, miskenne, takenne, ûnderkenne[!], ûntkenne, werkenne, weromkenne.

Foar de leafhawwer printsje wy in side oer de 'Praeteritopraesentia' út in Dútsk grammatikaboek fan Walther Steller⁷ ôf, dat giet oer it Âldfrysk (my as taheakke ek tastjoerd troch Sijens; tige tank!).⁸

Steller neamt yn syn grammatika *njoggen* foarbylden fan sokke yn de rin fan de tiid opskode doetiden yn it Frysk (earste kolom, earste rychje): wêt, âch, dâch, kan, thôr, dur/dor, skel/skil, mei/mi, môt.

De Nijfryske tiidwurden mei sa'n opskode doetiid dy't yn de tredde persoan (hy/sy/it) gjin *t* krije binne: kinne, kenne, meie, moatte, sille, witte, wolle en doar(r)e: hy kin, mei, moat, sil, wit, wol en doar.⁹

Hooplik hawwe jo soks no goed ûnderkend ...

foarmen fan dat tiidwurde, lykas takenne, ûntkenne, ferkenne. Hy **ken** in meiwurker by de provinsje Fryslân dy't miljeufergunnings **takent**. Foar de leafhawwers: it ferskynsel stiet bekend as in preteritum praesentia, in opskode doetiid.⁷

⁷ Walther Steller, Abriss der altfriesischen Grammatik, mit Berücksichtigung der westgermanischen Dialecte des altenglischen, altsächsischen und althochdeutschen. Halle (Saale), M. Niemeyer, 1928, s. 68 (184 siden). It giet benammen om de tredde persoan ('hy') yn de earste kolom en it earste rychje (1. 3. p. sg. Praes. afra.).

⁸ Men kin oangeande de 'Preterite-present verbs' ek in Ingelsktalich boek rieplachtsje: Rolf H. Bremmer, Jr., An Introduction to Old Frisian. History, Grammar, Reader, Glossary. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins B.V., 2009 (238 siden), par. 142, s. 80-82; dêr komme de troch Steller neamde foarmen ek yn foar.

⁹ Sjoch ek myn 'Kursus Frysk Skriuwen', Les 3 (par. 3), 'Tiidwurden' (oan te klikken op www.ffu-frl.eu by 'Publikaasjes', en dan: 'Kursus Frysk' (10 lessen): '1. By de -e- en -je-tiidwurden kriget dy tredde persoan iental ornaris in -t: hy winsket, hy rint. It Frysk hat tiidwurden dy't foarms hawwe yn 'e notiid, dy't oarspronklik doetiidsfoarms wiene, mar no de betsjutting fan de notiid hawwe. Dat binne de saneamde tiidwurden mei in opskode doetiid (preterito praesentia). Dy krije yn de tredde persoan iental gjin *t* (lykas yn hy rint). By de tiidwurden kinne, kenne, meie, moatte, sille, witte, wolle en doar(r)e is dat it gefal: hy kin, mei, moat, sil, wit, wol en doar (hy doar bestiet lykwols ek). Wolle heart eins net yn it rychje thús, mar 'hâldt en draacht' him krekt-en-allyk as kinne, ensfh. Pas ek op foar: Hy ken/koe har net, 'hij kent/kende haar niet'.

Dr. Eric Hoekstra

Fryslâns takomst (2)

Eric Hoekstra

Hat Fryslân takomst? Fryslân is ommers mar in mich op it striidtoaniel fan de grutmachten: de Europeeske Uny, de Islamityske lannen, Sina en de Feriene Steaten fan Amearika.

Dêrby is Fryslân in ûnwillich ûnderdiel fan de Europeeske Uny, in fet fol tsjinstridichheden dat oarlochsdriging en oarloch yn de Oekraïne bewurkmastere hat, in Uny dêr't it parlemint amperoan sizzenskip hat en de Europeeske Kommissje de tsjinst útmakket, in Uny dêr't de parlemintariërs sels foar in grut part harsels net iens yn Brussel sjen litte, mar wol it jild opstrieke en famylje oan fraaie baantsjes helpe, dy't foar in part betelle wurde om de belangen fan bedriuwen te beher-tigen. Dat lêste is krekt as yn it Nederlânske parlemint,

dat fungearret as in opstapke nei it multynasjonale bedriuwslibben dat mear en mear de tsjinst útmakket yn de lannen fan Europa. Loyaliteit oan de Europeeske / Nederlânske boargers is fier te sykjen, op in pear geunstige útsûnderings nei.

De EU bewiist him mear en mear as ien dy't foar jild te keap is. Barroso wie fan 2004 oant 2014 foarsitter fan de Europeeske Kommissje. Wat die er dêrnei? Sette er him yn foar gelikense beleanning fan de ûnderklasse yn de EU? Waard er foarsitter fan in organisaasje om Europeeske kultuer te hoedzjen en noedzjen? Luts er him it lot fan earmen en misdielden oan? Nee, hy waard presidint-kommissaris by Goldman Sachs, de troch ende wer troch korrupte bank dy't ien fan de foarnaamste

oanstichters fan de kredytkrisis wie yn de jierren 2007-2011.

Mei't de publike omroppen jild fan de steat krije, en se faai komme te stean troch kommersjele konkurrinsje, wurde se hieltyd minder kritysk op it Nederlânske regear en op de EU. De ferliezers fan de islamisearring en fan de globalisearring krije al sûnt de jierren njoggentich gjin stim. Nee, dat binne heale soalen, ûnminsk, wylst se dochs earst op in troch ende wer troch fatsoenlike partij as de SP stimd hawwe. Yn Amearika stimden se op Obama. Mar de SP waard oan alle kanten negere, op it foarste plak troch de PvdA, en likegoed troch de oare partijen. En Obama koe om allegearre redenen syn beloften net wier meitsje. Doe ferskode de proteststim, yn Amearika bygelyks nei Trump, yn Nederlân nei de populistten. En dêr't de Nederlânske bewenners har eigen gebiet it meast ferlern gean seagen, stimden se it meast op de populistten. En wa't it meast fan goedkeape arbeid út legeannelannen te krijen hie, stimde it gaust op de populistten.

Wat hat dat mei Fryslân te krijen? Wolno, Fryslân en globalisearring binne twa tsjinstridige begripen. In Fries kin syn enerzjy en entûsjasme ynsette foar Europa of foar Fryslân, mar net foar beide. Dat wurdt in heal-slachtich gedoch. Fansels, men moat rekkenje mei de wrâld bûten Fryslân, der jild fertsjinje, dermei hannelje, mar wêr leit by eintsjebeslút de loyaliteit? Meast lit it de Friezen blaublau, se driuwe mei op de weagen fan 'e publike opiny of it makket har net út. Yn sa'n konstellaasje hat Fryslân gjin takomst. De taal wurdt hieltyd Hollânsker, de mentaliteit slacht hieltyd mear nei de Rânestêd út, en dan losse de Friezen har op yn de Nederlanners en de Nederlanners yn de Europeanen. In iroanysk halleluja is hjir op syn plak. Dat is it natuerlike en net iens opsetlike einpunt fan it belied fan de politike partijen, de FNP ynbegrepen. Want de mearderheid fan de leden fan de FNP (de FNP!) is net iens foar mear selsbestjoer: de mearderheid wol inkeld de Fryske taal en kultuer hoedzje en noedzje, krekt as soe dat mooglik wêze yn it Nederlânske sintralisearre steatsbestel. Dat is de wichtichste reden dat ik doedestiids út de FNP stapt bin. It is in yllúzje te tinken dat jo binnen de Nederlânske sintralisearre steat jo eigen taal en kultuer bewarje kinne.

Mar der is noch in oare reden om negatyf te wêzen oangeande de takomst fan it Fryske folk. In folk wurdt byinoar holden troch in sterk leauwe yn harsels as folk, en dat wurdt dan wjerspegele yn ienheid fan taal, gewoanten, kultuer en religy. Mar ... Fryslân hat gjin religy mear. Ja, de Joaden besteane al hast 4000 jier, troch har suksesformule dy't fan religy en folksnasjonaliteit in izeren ienheid smeid hat. Dêrtroch kinne se iuwen fan ballingskip yn frjemde lannen oerlibje. Hoe lang oerlibbet it Nederlânske identiteitsfiellen by emigranten yn de Feriene Steaten? Twa generaasjes. Hoe lang oerlibbet it Fryske identiteitsfiellen by emigranten yn de Feriene Steaten? Trije generaasjes. Ferlykje dat mei de Joaden. Dy hâlde it iuwen lang fol. Mar ek de Islamiten. Dy hawwe de suksesformule fan de Joaden kopiearre en dy sille ek nea harsels oplosse litte yn de lannen dêr't se har as ymmigranten delsette.

Yn Fryslân is net dy bining fan religy en útkarde folksnasjonalisme dy't Joaden en islamiten al hawwe. En boppedat is de religy dy't hjir wie, it kristendom, wakker yn 'e bedelte rekke. Op dit stuit sil likernôch de helte fan de Friezen har Frysk neame, mar nei de tsjerke geane se amper mear en it jongfolk reizget leaver de wrâld oer. Op himsels net ferkeard, mar se bliuwe faak bûten Fryslân hingjen en binne it heitelân net mear ta nut. Och, wat in weemoedichheid om te sjen hoe't in folk, in taal, in kultuer ôfstjert út brek oan geastlike krêft. Mar it is net oars.

Moatte wy it dan opjaan? Hâld der mar mei op? Nee, want as de skiednis ien ding leart, is dat de takomst net te foarsizzen falt en net te berekkenjen is. It pakt o sa faak oars út as men tinkt. Dat hat al sa faak bliken dien. Ien ding is wis. Dy't himsels weismyt, wurdt fan in oar net opkrigen. En alle folken dy't materiële macht boppe geastlike ûnôfhinklikheid steld hawwe, binne fan it poadium der naasjes ferdwûn, foer foar histoarysy wurden dy't it lyk bestudearje en der spannende boeken oer skriuwe. Hoe hat it sa fier komme kinnen? Mar wichtiger is: kinne wy it sels noch keare, troch in ynspanning, of moatte wy ús meidriuwe litte en hoopje dat it dûbeltsje fan de takomst ús kant op falt?

Dr. Eric Hoekstra (1960) is taalkundige by de Fryske Akademy. Sjoch foar fierdere ynformaasje by syn earste artikel yn Nij Frisia, 'Mear foech foar Fryslân (1)', nû. 2, juny 2017, s. 12-13.

Grinzen ferlein*

De nije kommissaris yn syn ynaugurele rede fan 1 maart 2017: '[...] past it my om yn dizze romte [...] ek yn de takomst it Frysk as earste taal te brûken.' Mei dy wurden hat er in nije toan oanjûn. Foar steateleden en Twibaksmerk-amtners wurdt it Hollânsk ek de twadde taal. Boargemasters lykas earder Eggens fan Driezum en Geersing fan Ferwert geane mei kloften amtners nei de Afûk ta. 'Folgjend taalbelied' wurdt ôfsward: de taal fan in ynkommen skriuwen is in oerheid likefolle, de skriuwer kriget in Frysk andert. De taalgrins is ferlein.

Der wie in busfol folk út Dordrecht by de ynwijing fan de kommissaris. Lykwols koe it gjin wurd fan syn rede ferstean. Foarhinne skreau it fatsoen yn sa'n gefal foar, dat in sprekker fan taal feroare. Mar sûnt 1 maart is it net ûnfatsoenlik mear om jin net te ferbrekken as immen jin net ferstiet/ferstean wol. Provinsje en gemeente skreauwen har advertinsjes mei roubeklach ornaris yn 't Hollânsk. Foar soks wie it Frysk eins net fatsoenlik genôch. Mar it Hollânsk is langer de twadde taal en tenei is it net ûnfatsoenlik mear om foar sa'n advertinsje sûnder oerlis de earste taal, uzes, te brûken. De fatsoensgrins is ferlein.

Bertus Jans Postma

**Boppesteand stykje wie op 19 maart 2017 nei de Leeuwarder Courant stjoerd, mar it koe der net op troch. De LC hat blykber leaver kleilieten as dat er wat opnimt oer 'de takomst' fan ús taal ...*

LEEWARDER COURANT

19 juni 2017, pag. 10

It giet oan

Ientalige steateleden koene har wurk as folksfertsjintwurdigers skoan baas sa lang't se de 'stikken' teminsten yn it Hollânsk krigen. Mar tiden hawwe tiden. De steaten krije langer wat mear Fryske teksten ûnder eagen. Om dy lêze te kinnen, sille sa'n tweintich fan harren nei de Afûk ta. Mei in taaldiploma yn 'e bûse krije se dan meiertiid, trochinoar rekke ne, Alzheimer fjouwer jier letter thús oan 'e doar.

Yn syn 'Provinciaal gedoe over taal' rint de ientalige Ljouwerter P.J. Zijlstra de galle oer: 'Te gek voor woorden' en 'discriminatie' hat er it oer (LC 13 juny). In nije kommissaris, in nij taal-

klimaat. Foar it amt fan boargemaster sil er it leafst in froulike of Fryksinnige kandidaat foardrage.

Ientalige manlju dy't fan doel binne om ea op it foarname amt te skriuwen, meie earst wol nei de Afûk ta. In fryksinnige frou sil lykwols dochs de heechste eagen smite. En yn it Jeropeeske Parlemint hat Jan Huitema de alderearste taspraak yn it Frysk holden oer de striid foar syn eigen minderheidstaal (LC 12 juny).

It 'gedoe' dêr't Zijlstra oer stroffele past oars wûndere goed yn it nije taalklimaat.
BERTUS JANS POSTMA
Bitgummole

It ‘Europeesk Hânfêst’ en it ûnderwiis yn it Frysk oan wjerskanten fan de steatsgrins, benammen yn ferbân mei de mooglikheid ta it oanspannen fan juridyske prosedueren (I)*

Ynlieding

De wichtichste fraach fan dit stik is winliken: ‘Hoe kin de Nederlânske steat *juridysk* twongen wurde om foar foldwaande Frysktalich ûnderwiis (fak en fiertaal) yn de ferskillende ûnderwiistypen yn Fryslân te soargjen en syn ôfspraken op dat mêd folslein nei te libjen en út te fieren?’ Mar der komme mear saken op it aljemint dy’t de kwestje reitsje, lykas de situaasje yn en de relaasje mei de oare Fryslannen op dat stik. It liket my ta dat de provinsje Fryslân dêr ek mear noed foar stean moat.

By ûnderskate gelegenheden haw ik ek de frage nei de *direkte* of *yndirekte* wurking fan it *Europeesk Hânfêst* foar *regionale talen* of *talen fan minderheden* (sjoch de literatuerlist oan de ein fan dit artikel) op it rabat brocht, mar nea in befriedigjend antwurd krige. En dan giet it my benammen om it (net of ûnfoldwaande) tapassen en neikommen fan kêst 8, it ûnderwiisartikel út it Hânfêst. En dat kin fan belang wêze as men jins rjocht (ek) by de *rjochter* helje wol. Ik haw de fraach ûnder oaren foarlein oan de Noard-Fries Thede Boysen (Sleeswyk Holslein) om de Dútske situaasje better te ferkennen. Soks kin neffens my likegoed fan belang wêze foar de Nederlânske.

De ûnderstelde wurking

De *Ried fan de Fryske Beweging* hat in skoft lyn de fraach ek foarlein oan in saakkundige (of saakkundigen?) en dy stelde dat Nederlân in monistysk stelsel hat foar it sluten fan ferdraggen. Dan hoege de ôfspraken út dy ferdraggen net earst yn wetten en regels fer-

taald te wurden, foardat se jilde.¹ Net eltse ôfspraak liket dêrfoar yn oanmerking te kommen. De Ried hat frege oft de oerheid troch de *rjochter* twongen wurde kin om de ôfspraken út it hânfêst (better) nei te libjen.

Neffens dy jurist binne der ek ôfspraken dy’t jilde tusken de oerheid en in ynternasjonale organisaasje. It Hânfêst befettet in protte fan soksoarte fan ôfspraken. As der gjin *streekrijochte* wurking is, dan soe men it neilibjen fan sokke ôfspraken nêst troch de rjochter ôftwinge litte kinne. Dy ôfspraken jilde dan allinnich tusken – yn ús gefal – de Nederlânske oerheid en de Ried fan Europa en dy hawwe sadwaande gjin direkte wurking. In berop op de rjochter soe dan nêst mooglik wêze.

Sytze T.
Hiemstra

Hawwe de Friezen dan in *deade mosk* taskood krigen mei it Hânfêst? En steane wy mei it each op it ôftwingen fan it nêst neikommen – en dat is sa! – fan bgl. it ûnderwiisartikel út it Hânfêst (kêst 8) dan mei lege hannen as it giet om it befjochtsjen fan dat ûnderskreaune rjocht by de rjochter? De troch de Ried fan de Fryske Beweging rieplachte jurist ornearre dat de rjochtstreekse wurking fan it Hânfêst almeast mei rjocht negatyf beäntwurde wurdt, omdat de *measte bepalings* net foldogge oan kêst 93 fan de Grûnwet.² De jurist makke út de wurdkar fan it Hânfêst op dat allinnich de ferdrachpartijen holden binne oan de ferdrachbepalings en dat is de Nederlânske oerheid.

Europeesk Hânfêst

De oanbelangjende jurist hat ek nei de Dútske situaasje sjoen en stelt fêst dat dêre ‘bij uitzondering ten aanzien van artikel 9 van het Handvest’ (oangeande it brûken fan in minderheidstaal yn it ferkear mei rjochterlike autoriteiten) wol steld is dat der in *direkte* wurking bestiet en dat soks foar Nederlân nêt it gefal is en ek net te ferwachtsjen falt.

Wol is der sprake fan rjochtstreekse wurking fan de kêsten 4 en 5 fan it Hânfêst, dêr’t yn fêstlein is dat der *gjin beheinende* wurking wêze mei as it giet om it ‘Europees Verdrag tot bescherming van de Rechten van de Mens’ (*EHRM*) en it ‘Internationale Verdrag inzake Burgerlijke en Politieke Rechten’ (*IVBPR*).

Yn it ‘Ramtferdrach foar de beskerming fan nasjonale minderheden’ (it saneamde ‘Ramtferdrach’), dat Nederlân ek ratifisearre hat, steane yn kêst 10 inkelde bepalingen oer it brûken fan in minderheidstaal en de oanbelangjende jurist is fan betinken dat dy ek gjin rjochtstreekse wurking takomt, omdat it om bepalingen giet dy’t jilde foar ‘partijen’ en net foar ‘eenieder’.

Út syn tige beheind jurisprudinsje-ûndersyk soe boppedat bliken dwaan dat ek de Hege Ried (‘Hoge

Raad’) fan betinken is dat oan it Hânfêst gjin direkte wurking takomt.³ En it CBB hat in útspraak dien oangeande de prostestaal en annotator Sewandono wie likegoed fan miening dat oan it Hânfêst gjin rjochtstreekse wurking takomt.⁴

De troch de Bewegingsried rieplachte jurist tinkt dat it jin beroppe op de rjochtstreekse wurking fan bepalingen fan it Hânfêst in dearinnende wei is. Hy ornearret dat oan de bepalingen, *op betingst fan útsûnderings* (*behoudens uitzonderingen*), gjin direkte wurking takend wurde moat. De rjochtsgelearde advisearre de Ried om in *oar spoar* te kiezen om syn doel te berikken.

Dêr bin ik noch net oan ta. Moat men it der no mar by sitte litte? En de rjochter mar ferjitte? Bygelyks by it ôftwingen fan ûnderwiiskêst 8 fan it Hânfêst? Kin dat kêst bygelyks ek net hiel goed sa’n ‘uitzondering’ wêze?

Earst dus dôchs noch mar ris wat fierder om ús hinne sjen en it net te gau sitte litte ...

Grûnrjochten

Wat is de ferhâlding tusken *ynternasjonaal* rjocht en *nasjonaal* rjocht? Hokfoar betsjutting hat it ynternasjonaal rjocht foar de nasjonale rjochtsoarder? Op hokfoar wize en ûnder hokfoar betingsten kin it ynternasjonale rjocht binnen it nasjonale rjocht tapast wurde? Twa teoryen dêroer bestride inoar, de *monistyske* en de *dualistyske*. Dr. D.H.M. Meuwissen hat dy posysjes beskreaun yn syn publikaasje oer ‘Grondrechten’ (1984). Ik folgje yn it neikommende syn útlis. Neffens de *dualisten* fynt it ynternasjonale rjocht syn oarsprong yn de wil fan de steaten, foarsafier’t dy yn ferdraggen útdrukt wurde. Wol in ynternasjonale regeling foar de steatsboargers betsjutting krije, dan is it *needsaaklik* dat dy neffens in yn de Grûnwet fêstleine prosedueren yn *nasjonaal rjocht* (*almeast in wet*) omset

¹ Soks wurdt in *dualistysk* stelsel neamd en is te finen by inkelde oare Europeeske lannen.

² Yn kêst 93 fan de Grûnwet is fêstlein, dat bepalingen fan ferdraggen ‘[...] die naar hun aard en inhoud eenieder kunnen verbinden, verbindende kracht hebben [...]’.

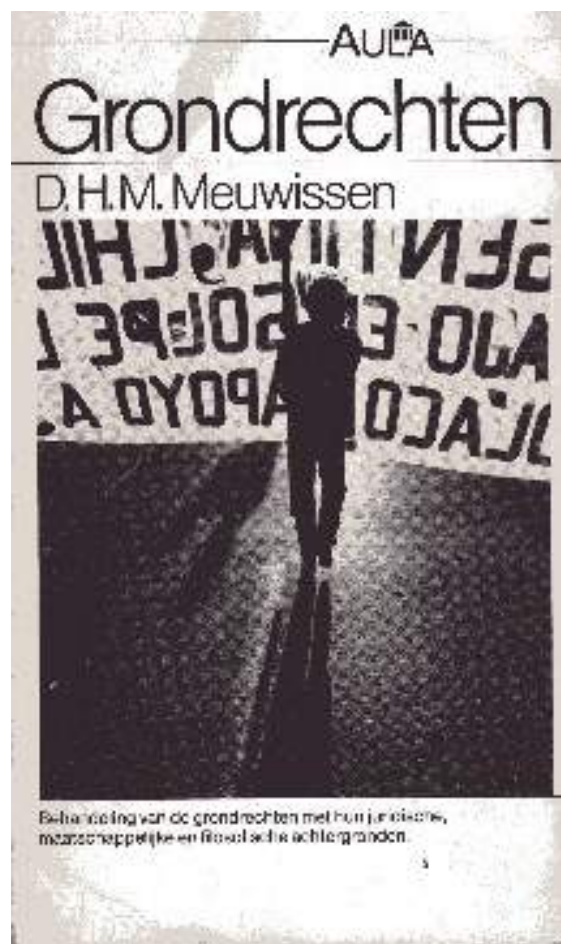
³ Arrest wiisd oangeande in beropsskrift yn de Fryske taal: HR 17 april 1996, BNB 1996/219.

⁴ CBB 19 jannewaris 2009, AB 2009, 100. It CBB is ‘College van Beroep voor het bedrijfsleven’, de heechste bestjoersrjochter yn Nederlân op it mêd fan sosjaal-ekonomysk bestjoersrjocht. In ‘annotator’ is ien dy’t rjochtsgelearde kommentaar fersoarget op in fonnis, arrest of útspraak fan in rjochter of rjochterlik kolleezje.

wurde (de saneamde *transformaasje*lear). Yn dat gefal kin fan in direkte tapassing fan in ferdrach troch de nasjonale rjochter gjin sprake wêze. It stânpunt fan it *monisme* stiet dêr rjocht foaroer. Neffens dy teory foarmje nasjonaal en ynternasjonaal rjocht ien rjochtsoarder. It ynternasjonaal rjocht kin dan ek *direkt* binnen de nasjonale rjochtsoarder en benammen troch de rjochter tapast wurde. *Transformaasje fan in ferdrach yn nasjonale wetjouwing is dan nét needsaaklik*. Neffens Meuwissen binne nasjonaal en ynternasjonaal rjocht **net sa skerp skaat** as it dualisme beweart. By einsluten giet it om posityf rjocht en dealisaasje fan in rjochtsidee. Der is ynternasjonaal rjocht dat in twingend karakter hat ('jus cogens') en de steaten moatte harren dêr sadwaande oan hâlde.

Meuwissen hantearret yn syn skôging twa begripen 'interne werking' en 'zelfwerking', dy't fan grut belang binne foar it fraachstik. By *ynterne* wurking giet it om alle rjochtsgefolgen dy't oan ynternasjonaal rjocht (bgl. in ferdrach) ferbûn wurde troch de nasjonale rjochtsoarder. Aard en omfang fan dy rjochtsgefolgen wurde inkeld en allinnich bepaald troch it nasjonale konstitúsjoneel rjocht (ûnder oare de Grûnwet). It ynternasjonale rjocht hat der allinnich belang by *dát* syn foarskriften neikommen wurde, mar *op hokfoar wize of binnen hokfoar ramt* oft dat resultaat berikt wurdt, dat wurdt oerlitten oan it nasjonale rjocht (de steaten dus). Hoe't de steaten de útfiering en útwurking fan it ynternasjonale rjocht organisearje, is de *ynterne* wurking. It soe bygelyks wêze kinne dat út krêft fan de grûnwet alle ynternasjonaal rjocht *yn in nasjonale wet omset wurde moat* (bgl. yn Italië of Grut-Brittannië) en is dan dualistysk fan aard. It kin ek sa wêze dat neffens de grûnwet ynternasjonale ferdraggen, *sûnder transformaasje*, tapast wurde kinne en neffens Meuwissen is dat yn Nederlân it gefal.

Fan belang is ek de fraach wat de rjochtskrêft is fan nasjonale wetjouwing dy't mei it ynternasjonale rjocht *yn striid* komt. Yn de iene steat hâldt sa'n wet syn rjochtskrêft, yn de oare steat mei de rjochter nasjonale wetten *toetse* oan ynternasjonale ferdraggen en as it nedich is dy bûten tapassing ferklearje. Yn alle gefallen wurdt de *ynhâld* fan de *ynterne* wurking fan it nasjonale rjocht lykwols inkeld troch it nasjonale steatsrjocht beskaat. It begryp *selswurking* (ek wol oantsjut as 'self-executing', of as 'directe toepasbaarheid', 'rechtstreeks werkende') hat in *juridysk-technyske* betsjutting en slacht op de fraach oft in ferdrachsbepaling bygelyks **geskikt** is om *direkt* – sûnder neiere wetlike útwurking – tapast te wurden, of troch de rjochter of bestjoersor-

D.H.M. Meuwissen, *Grondrechten* (1984)

ganen, of troch de boargers. Yn dat gefal moat it ferdrach dus ynterpretearre wurde en kritearium dêrby is sadwaande oft **neiere wetjouwing** foar dy direkte tapassing needsaaklik is. Sa kinne sosjale grûnrjochten yn gâns gefallen nét as selswurkjend beskôge wurde. De Nederlânske rjochter kin der bygelyks net folle mei as de needsaaklike (*útfierings-*)*wetjouwing* net ta stân brocht is. By de frijheidsrjochten leit dat almeast oars: boargers kinne der foar de nasjonale rjochter direkt in berop op dwaan.

Hoe sit ien en oar yn Nederlân? Yn kêst 93 GW wurdt steld dat bepalingen fan ferdraggen en ynternasjonale besluten nei it bekend meitsjen, *ferbinende* krêft hawwe. Dat betsjut dat oan dy bepalingen 'interne werking' takend wurdt. It is net needsaaklik om dy earst mei help fan in wet yn Nederlânsk rjocht oer te bringen (te transformearjen). It moat dan, neffens art. 93, lykwols gean om bepalingen 'die naar inhoud een ieder kunnen verbinden'. De algemiene opfetting is dat it dan oer 'zelfwerkende' ('selfexecuting, direct toepasbare, rechtstreekse werkende') ferdrachbepalingen giet. Dat binne sadwaande ferdrachbepalingen, dy't – *sûnder dat neiere wetlike útwurking needsaaklik is* – *direkt* troch

de Nederlânske rjochter, de oerheidsorganen en de boargers ynroppen wurde kinne c.q. tapast. Út krêft fan de Grûnwet is de ynterne wurking fan it ferdrach-rjocht dus *beheind* ta **dý** groep ferdrachbepalings. Net-selswurkjende bepalingen út ferdraggen hawwe dy ynterne wurking net. Dy lizze allinnich ‘een *verplichting* aan de staat op, welke zich uitsluitend daarvan kan kwijten door *adequate wetgeving tot stand te brengen*’ (s. 132). Yn dat gefal hawwe boargers en oerheidsorganen (dêrûnder begrepen de rjochter) allinnich mei dy wetjouwing te krijen: ‘Het ‘openbreken’ van de Nederlandse rechtsorde ten behoeve van het internationale recht heeft dus een beperkte strekking’. De ‘on-schendbaarheid van de wetgeving’ is dêrmei lykwols trochbrutsen. Kêst 94 GW hâldt ommers yn dat Nederlânske wetjouwing net tapast wurde mei, as soks yn striid komme soe mei ‘een ieder verbindende bepalingen’ fan ferdraggen en besluten fan folkerjochtlike organisaasjes. Dat betsjut yn it foarste plak it **primaat** fan it *ynternasjonale rjocht*: “De staat is gehouden ook zijn wetgeving aan te passen bij de inhoud van het geschreven internationale recht. Dit primaat geldt ook binnen de Nederlandse rechtsorde: dit primaat heeft als het ware ‘interne werking’”. Vervolgens dat de rechter bevoegd is op de naleving van dit primaat toe te zien. Hij mag wetten aan verdragen toetsen’ (s. 132). Art. 94 beheint toetsing allinnich ta ‘een ieder verbindende, zelfwerkende verdragsbepalingen’. Dat liket my foar kêst 8 fan it Europeesk Hânfêst ek it gefal.⁵

En as in rjochter wier neat op dat mêd toetse kinne soe, dan is it de heechste tiid om dat kêst mei syn ûnderdielen te transformearjen yn Nederlânske wetjouwing, sadat bygelyks it ‘substansjeel’ oanpart (‘article 8, sub-paragraph b, level ii’) dat it Frysk yn it basisûnderwiis hawwe moat en it ‘yntegraal’ part dat foar it Frysk yn it fuortset ûnderwiis needsaaklik is (‘article 8, sub-paragraph c, level iii’), wól oan it rjochterlik oardiel te toetsen is (sjoch ek fierderop).

Hoe sit it yn Dútslân?

Thede Boysen, in Noard-Fryske goekunde en politikolooch (‘Verwaltungswissenschaftler’), is ek aardich saakkundich op it oanbelangjende mêd.⁶ Hy wie sa freonlik en stjoer my it ien en oar ta oer de taal-situaasje by de Friezen dêre. Hy lit my witte dat it *Europeesk Hânfêst* dêre, lykas it *Ramtferdrach* in direkte wurking hat.⁷ Tige, soe men dan sizze, mar dan komt de aap út ’e mouwe. De swierrichheid yn Dútslân is, dat net it federale nivo ferantwurdlik is foar de taalpolityk, mar dat de saneamde ‘Länder’ dat binne, û.o. foar

Thede Boysen

⁵ D.H.M. Meuwissen, *Grondrechten. Behandeling van de grondrechten met hun juridische, maatschappelijke en filosofische achtergronden*, Utrecht/Antwerpen, 1984, s. 126-136)

⁶ Thede Boysen is ‘Leiter des Ministerbüros’ by it ‘Wirtschaftsministerium’ fan Sleeswyk-Holstein.

⁷ Thede Boysen, mailberjocht 8 okt. 2016: ‘[...] sie ist geltendes Bundesrecht, so wie ein Gesetz, dass der Bundestage erlassen hat.’

⁸ Thede Boysen, mailberjocht 9 okt. 2016: ‘Wie bereits erwähnt, halte ich die Sprachencharta und die Rahmenkonvention für nützliche Instrumente, um der berechtigten Anerkennung des Friesischen in Deutschland und den Niederlanden näher zu kommen. Es erfordert aber auch eine geeignet abgestimmte politische Strategie seitens der Friesen. Auch wenn die politische Systeme und Rechtstraditionen in den beiden Staaten unterschiedlich sind, wäre es bestimmt zu unserem Nutzen, wen wir uns darüber austauschen.’

⁹ Oliver Kruse, *Anwendung der Europäischen Charta der*

de *skoallen*, de hege skoalle ('Hochschule') en radio/telefyzje ('Rundfunk'), en dat dy gjin of amper ferplichtings sjogge.

Thede hat my fandatoangeande in *rapport* en in *stúdzje* takomme litten om in better ynsjoch te krijen yn de juridyske problematyk en de aktuele situaasje yn Sleeswyk-Holstein. Thede erkent dat men yn 'Nordfriesland' noch leare moat om mei it Hânfêst om te gean, sadat it syn folsleine wurking krije kin. De mooglikheden fan dat ynstrumint moatte noch *better* en *fierder ûndersocht* wurde en dat freget in grutte en trochgeande ynspanning. **Yn dat ramt trunet er ús oan om as Friezen oan wjerskanten fan de grins nau gear te wurkjen om ta in passende politike strategy te kommen.**⁸ Dat liket my likegoed fan grut belang! Wy sille ús yn dat ramt dus ek rjochtsje moatte ta Deputearre en Provinsjale Steaten fan de provinsje Fryslân.

De tapassing fan it Hânfêst

Ien fan de publikaasjes dy't Thede my tastjoerde wie in *stúdzje* fan Oliver Kruse oer it tapassen fan it Hânfêst yn Sleeswyk-Holstein.⁹ As ien fan de kritek-punten op it Hânfêst neamt Kruse it 'nur schwach ausgestaltete Durchsetzungsmechanismus' (s. 12). By it net neikommen fan de oerienkommen ferplichtings binne gjin sanksjes of strafmaatregels mooglik.¹⁰ Oer it generaal kin men jin sadwaande in gong nei de rjochter besparje, mar dat skynt *net absolút* te wêzen as de ûnderskreaune bepalings mar 'konkreet' genôch binne. Dat liket ûnder mear it gefal te wêzen mei *ûnderwiiskêst 8* fan it Hânfêst.¹¹

Neffens my stiet de doar fan de rjochtbank dus ek foar ús yn Fryslân dochs noch op in kier. Der moatte dus sa gau mooglik prikken yn it wurk steld wurde om soks better nei te gean en in proses op gong te bringen om de folsleine tapassing en ymplemintaasje fan bygelyks *kêst 8* fia dy wei (ek) ôf te twingen. Lykas bekend wurdt dat *kêst* noch hyn ofte nei net neikommen en goed ymplemintearre (sjoch ek *fierderop*). It liket dêrom doel te hawwen om de Provinsje te freegjen om soks nei te gean en om (folle) mear striid te leverjen. En om in berop te dwaan op de hiele 'Fryske Beweging' (yn romme sin nommen) om in *spesjaal fûns* yn it libben te roppen om *proseskosten* út betelje te kinnen. De ûnderwiisdiskriminaasje fan it Frysk hat no langernôch duorre! It is fiif foar tolven ...

Yn Dútslân binne 'Bund' en 'Länder' oerienkommen

Regional- oder Minderheitssprachen in Schleswig-Holstein. Bachelor-Thesis für die Laufbahnprüfung der Laufbahngruppe 2, 1. Einstiegsamt, Fachrichtung Allgemeine Dienste im Land Schleswig-Holstein ein gerichtet beim Fachbereich Allgemeine Verwaltung der Fachhochschule für Verwaltung und Dienstleistung Altenholz Studienjahrgang 2013/2016. Verfasser: Oliver Kruse, Erstkorrektor: Prof. Dr. Jochen Beutel; 60 siden.

¹⁰ Kruse, s. 12: 'Statt eines Beschwerdeverfahrens oder einer möglichen Unterstellung unter die Jurisdiktionskompetenz des Europäischen Gerichtshofs für Menschenrechte wurde mit dem Berichtswesen die schwächste Form der Umsetzungskontrolle eines völkerrechtlichen Vertrags gewählt. Allenfalls eine formelle Empfehlung des Ministerkomitees des Europarates ist möglich. Eine strikteres Kontrollverfahren fand unter den Mitgliedstaaten des Europarates indes keine Mehrheit, was Unter anderem auf Befürchtungen einzelner Staaten vor Desintegrationsbestrebungen der Minderheiten zurückzuführen ist.'

¹¹ Kruse, s. 13-14: 'Grundsätzlich begründet die Charta keine vor Gericht einklagbaren individual- oder Gruppenrechte, sondern stellt eine rein völkerrechtliche Verpflichtung gegenüber dem Europarat und den anderen Vertragsparteien dar. Es kann jedoch **nicht vom vornherein ausgeschlossen werden**, dass die von der Charta statuierten Rechtssätze auch subjektive Rechte enthalten, **auf die sich Betroffene vor nationale Gerichten berufen könnten**. Dies konnte vor allem solche Normen betreffen, die ihrer Struktur nach **ausreichend konkret und bestimmt gefasst** sind. **Als Beispiel hierfür kann der Art. 8 mit seinen relativ präzisen Ausführungen zum Bildungswesen angeführt werden, der aufgrund seines hohen Bestimmtheitsgrades auch eine unmittelbare Anwendbarkeit in den einzelnen Vertragsstaaten entfalten könnte**. Eine solche Anwendbarkeit könnte mithin dazu führen, dass sich **der Einzelne ohne Umsetzung durch ein Gericht vor Staatlichen Behörden oder Gerichten auf sie berufen könnte**.' [*fetprint fan my, stb*] [...] 'Festzuhalten bleibt jedoch, dass die Charta prinzipiell nicht für eine unmittelbare Anwendbarkeit konzipiert wurde. Sie verfolgt somit im Kern keine individual- oder kollektivrechtlichen Ansätze, sondern begründet grundsätzlich nur zwischenstaatliche Verpflichtungen. Der vom der Charta verliehene Rechtstatus kommt allein den betreffenden Sprachen selbst und eben nicht ihren Sprechern zu. Letztlich wirkt die Charta vor allem mittelbar, indem jedes Gesetz im Sinne des Gebotes der völkerrechtsfreundlichen Auslegung so zu interpretieren ist, dass Verstöße gegen völkerrechtliche Verpflichtungen möglichst zu vermeiden sind. Nach der Ratifizierung durch die Bundesrepublik Deutschland gilt die Charta in Deutschland als Bundesrecht dass nachrangiges Recht bricht und auch gegenüber sonstige Bundesgesetzen grundsätzlich als die speziellere Norm anzuwenden ist.'

¹² Sjoch: Kruse, s. 16.

¹³ Stefan Oeter, *Minderheitenpolitik und das bundesstaatli-*

om it Deensk, it Heech- en Leechsorbysk, it Noard-Frysk ('Nordfriesisch') en Sealterfrysk ('Saterfriesisch') en it Romani (of 'Romanes'), d.w.s. de taal (of talen) fan de *Roma* (ynklusyf de *Sinti*), as *minderheidstalen* en it Leechdútsk ('Platt') as *regionale* taal ûnder de beskerming fan it Hânfêst te bringen. It Romani falt allinnich ûnder diel II dêrfan, de oaren ek ûnder diel III en dat jout mear rjochten en plichten.¹² Formeel waard it Hânfêst op 1 jannewaris 1999 fan krêft.

Mindertalleepolityk en de kompetinsjeferdieling yn de 'Bundesstaat' Dútslân

Prof. dr. Stefan Oeter, direkteur fan it 'Institut für Internationale Angelegenheiten' fan de 'Universität Hamburg' hat yn 2008 in koart rapport skreaun oer de Dútske mindertalleepolityk en de ferdieling fan it foech binnen de bûnssteat Dútslân.¹³ Hy komt ta de konklúzje dat de Dútske Bûnssteat gjin folslein konsept hat foar syn mindertalleepolityk en dat de ferskillende 'Länder' har eigen tradysjes en weardefoarstellings hawwe. It byld is sadwaande tige fragmintarysk en rjochte op spesifike minderheden.¹⁴ It federale ferskaat kin in foardiel hawwe, mar ek in neidiel wêze. Minderhedepolityk is '*gesetzgeberisch von reinen Länderkompetenzen geprägt*', û.o. op it mêd fan it *ûnderwiis*, de wittenskip, de kultuer, de media en it bestjoer. De 'Bundesgesetzgeber' kin gjin wetlik ienheidsramt foarskriuwe. Ek it útfieren fan regelings is in saak fan de 'Länder' en dat rekket benammen de kultuerpolityk. Dochs hat de 'Bund' in foet oan de grûn krige as it giet om it *finansjeel* stimulearjen fan beskate *kulturele* aktiviteiten. Hoewol't soks in frij wiffe grûnslach is, hat it

ches System der Kompetenzverteilung. Kurzgutachten. Universität Hamburg, Institut für Internationale Angelegenheiten, den 4. Dezember 2008 [16 siden].

¹⁴ Oeter, 'Diese Politik (und das diese Politik spiegelnde Recht) ist jeweils historisch aus ganz spezifischen Entstehungsbedingungen heraus entstanden und auf einem je eigenen Entwicklungspfad gewachsen, ist also schon aus historisch-genetischen Gründen spezifisch je nach konkretem Kontext. Zum anderen ist Minderheitenpolitik in Deutschland auch aufgrund der bundesstaatlichen Struktur schon von Anfang an auf Differenz angelegt, folgt den je eigenen Politiktraditionen und Wertvorstellungen der einzelnen Länder. Aus einer dezidiert föderalen Perspektive kann es in Deutschland insoweit per definitionem keine von Anfang einheitliche Minderheitenpolitik geben, sondern nur eine je nach einzelner Minderheit und einzelner Land spezifische Politik im Blick auf eine konkrete Problemkonstellation.'

¹⁵ Oeter, 'Kultur-, Medien- und Schulpolitik zugunsten einer bestimmten, meist recht lokalisierten Minderheit ist per se zunächst ureigene Materie der Landespolitik und kann – gerade auch angesichts des fragmentierten Charakters von Minderheitenpolitik in Deutschland – schwerlich zur gesamtstaatlichen Aufgabe erklärt werden. Selbst das Eingehen relativ weitreichender völkerrechtlicher Verpflichtungen, die den deutschen Staat gesamthaft dazu verpflichten, bestimmte Schutzstandards einzuhalten, begründet an sich noch kein 'gesamtstaatliches Interesse', da nach allgemeinen Kategorien die Erfüllung völkerrechtlicher Verpflichtungen der staatlichen Ebene obliegt, in deren sachlichen Kompetenzbereich die Verpflichtung fällt.'

¹⁶ Oeter, 'Handelt es sich – wie bei den Ratifikation der Europäischen Charta der Regional-, oder Minderheitensprachen eingegangene Verpflichtungen – um Handlungspflichten, die prinzipiell von den Ländern im Rahmen ihrer landeseigenen Zuständigkeiten zu erfüllen wären, so begründet das Pflichten der Länder, in einem bestimmten Umfang tätig zu werden oder bestimmte den völkerrechtlichen Vertrag verletzende Maßnahmen zu unterlassen, begründet aber keine neuen Befugnisse des Bundes, an Stelle der Länder zu handeln.'

¹⁷ Oeter, 'Der völkerrechtliche Vertrag gilt als innerstaatlich anwendbares Recht im Range eines Bundesgesetzes. Sind die vertraglichen Verpflichtungen **nicht bestimmt und präzise** genug, um unmittelbar als einzelfallbezogenes Recht angewendet zu werden, so verpflichten sie zumindest den Landesgesetzgeber und die Landesverwaltung, das in ihnen vorgegebene Programm durch geeignete Maßnahme in **Gesetzgebung** und Verwaltung zu verwirklichen' [*fetprint fan my, sth*].

¹⁸ Oeter, 'Vor dem Hintergrund der geschilderten allgemeinen Kompetenzlage erklärt dann auch die extreme Unterschiedlichkeit, die die Politik des Bundes im Blick auf einzelne Minderheiten kennzeichnet. Ein Teil der nationalen Minderheiten in Deutschland profitiert von ganze spezifischen, historisch gewachsenen Sonderregimen der Förderung. Dies gilt vor allem für die Dänen in Schleswig-Holstein, in einem deutlich geringerem, aber immer noch nennenswerten Umfang auch für die Sorben in Sachsen und Brandenburg sowie die Sinti und Roma. Andere Volksgruppen insbes. die Friesen, haben dagegen kein derartiges Sonderarrangement im Rücken und sind damit weitgehend auf die Finanzkraft (und den politischen Goodwill) der jeweiligen Sitzländer verwiesen, können vom Bund allenfalls kleinere ergänzende Hilfen in Form gelegentlicher Projektförderung erlangen.'

¹⁹ Oeter, 'Keinerlei institutionelle Förderung des Bundes gibt es dagegen bislang für die anderen Minderheiten in Deutschland, insbes. die Nordfriesen in Schleswig-Holstein und die Saterfriesen in Niedersachsen. Zwar erhalten auch diese Volksgruppen immer wieder einmal Fördermittel des Bundes in Form von spezifischen Projektförderungen. Angesichts des sehr unterentwickelten Institutionensystems dieser Gemeinschaften haben diese jedoch erhebliche

Probleme, das aufwendige Verfahren der Projektförderung überhaupt administrativ angemessen zu bewältigen. Ohne einen (wenn auch kleinen) professionellen Stab von Administratoren ist es schwierig bis fast Unmöglich, die administrativ relativ aufwendigen Verfahren der Projektförderung ordnungsgemäß zu durchlaufen und bewilligte Mittel dann auch den Regeln entsprechend zu verwalten. In einem anstehenden größeren Projekt zugunsten der Nordfriesen soll daher vom Bund die bauliche Investition für eine Geschäftsstelle finanziert werden; während das Land Schleswig-Holstein dann dauerhaft die personelle Mindestausstattung einer derartigen Geschäftsstelle finanzieren müsste. Es ist jedoch nicht verwunderlich, dass finanzschwache Länder derart langfristig angelegten Bindungen von Haushaltsmitteln scheuen und die Verhandlungen zwischen Bund, Land und Minderheit daher recht schleppend verlaufen sind.' [...] 'Soweit die Verantwortung der Länder betroffen ist, ist dies in gewissen Umfang unvermeidbar, ja geradezu logisch (und beabsichtige) Systemfolge des föderalen Staatsaufbaus der Bundesrepublik. Soweit die Förderpraxis des Bundes betroffen ist, wird man diesen Befund als problematisch ansehen müssen.'

²⁰ Oeter, 'In der vorstehend beschriebene Kompetenzstruktur fehlt es dem Bund weithin an den Zuständigkeiten, um bei Defiziten in der Erfüllung der völkervertraglichen Pflichten kompensierend einzugreifen. Das verfassungsrechtliche Kompetenzverteilungssystem überlässt mithin die Umsetzung der beiden erwähnten Verträge [Europeske Hânfêst en Ramtferdrach, sth] fast völlig dem Belieben der Länder. Zwar handelt es sich – wie oben schon erwähnt – rein formal bei den Vorgaben der von der Bundesrepublik Deutschland ratifizierten Verträge um Bundesrecht, das als solches die Länder in Gesetzgebung, Verwaltung und Rechtsprechung bindet. Leider besteht jedoch in den Landesverwaltungen eine tradierte Haltung, völkerrechtliche Verpflichtungen nicht mit dem gleichen Ernst zu behandeln wie staatliches Gesetzrecht, Verpflichtungen aus Völkervertragsrecht mehr als eine symbolische Ressource denn als wirkliche 'hartes', die staatlichen Akteure bindende Recht zu betrachten. Ergebnis dieser traditionellen Geringschätzung völkerrechtlicher Verpflichtungen seitens der Parlamente und Verwaltungen der Länder ist ein erhebliches Implementationsdefizit in Blick auf die vertraglichen Verpflichtungen, wie die Prüfberichte des Beratenden Ausschusses für die Rahmenkonvention wie des unabhängigen Expertenkomitees für die Sprachcharta zeigen. Aus den vertraglichen Regelungen sich ergebende operative Verpflichtungen, die von den Ländern eigentlich zwingend umzusetzen wären, werden häufig ignoriert, weil sie 'nur' dem Völkerrecht zu entnehmen sind. Das problematische Rechtsstaatsverständnis, das hinter diesem nachlässigen Umgang mit Rechtsbindungen staatliche Organe steckt, sie an dieser Stelle nur angetippt – dem Bund beschert diese Nachlässigkeit der Länder im Umgang mit Völkerrecht jedoch massive Probleme im völkerrechtlichen Außenverhältnis.' [...] 'Zwar unterstehen die Länder wohl

de steat net ôfholden fan gâns aktiviteiten op dat mêd, omdat it argumint fan de 'gesamtstaatlichen Interesse' as rjochteardiging brûkt wurde koe.

De fraach is dan fansels oft dat argumint ek jildt foar de *mindertalleepolityk*.¹⁵ By it neikommen fan de hannelingsferplichtings dy't it Hânfêst jout, moat it antwurd *nee* wêze as it om de 'Bund' giet. Dat moatte de 'Länder' sels dwaan.¹⁶ Dy moatte sels passende maatregels nimme op it mêd fan *wetjouwing* en *bestjoer*.¹⁷ Yn dat ramt komt ek de fraach op oft de ûnderwiiswetten foar it Frysk yn Westerlauwersk Fryslân foldogge oan de ferplichtings dy't it Hânfêst oan de Nederlânske steat opleit. **En dan is it antwurd dat dy ynlânske wetten (lang) net foldogge oan de easken fan it Hânfêst en dat ek de útfiering noch lang net doocht** (sjoch ek fierderop).

It stimulearjen fan mindertallen troch de Dútske steat ('Bund')

De fragile algemiene grûnslach fan de foechferdieling tusken 'Bund en 'Länder' ferklearret ek de grutte ferskillen yn behanneling fan minderheden. Benammen de Denen, mar ek de Sorben, Roma (en Sinti) hawwe dêr yn de rin fan de tiid lykwols fan profitearre. Dat is foar de Noard-Friezen en Sealterfriezen *folle minder* it gefal.¹⁸ De ûnderhannelings tusken steat, lân en minderheid ferrinne gauris tige muoisum.¹⁹

It bûnsregear moat him bygelyks nei bûten ta (de Ried fan Europa) ferantwurdzje as de oangiene ferplichtings net of amper neikommen wurde, mar 'es fehlt dem Bund weithin an den Zuständigkeiten, um bei Defiziten in der Erfüllung der völkervertraglichen Pflichten kompensierend einzugreifen'. De 'materielle Erfüllung der übernommenen völkerrechtlichen Verpflichtungen obliegt aber inhaltlich weitgehend den Ländern, da die im Vertrag berührten Regelungsgegenstände weitgehend Materien reiner Länderkompetenz darstellen.'²⁰

Dr. Oeter neamt yn syn lêste en fiifde paragraaf oer '*Minderheitenförderung – ein Thema der Föderalismusreform II*' noch mear tûkelteammen dy't opdûke kinne en stiet oan op in nij kêst yn de Dútske Grûnwet om sadwaande ta beskate foarmen fan direkte finansjele stipe komme te kinnen. **Ek de 'Länder' sille effektiver ûnder druk set wurde moatte**. Der moat neffens Oeter *avenssaasje makke wurde*, oars is it foar guon talen anst te let. En dêrby moat neffens him in *gong nei de (Dútske) rjochter perfoarst net útsletten* wurde

auch beim Vollzug von völkerrechtlichen Verträgen im Range eines Bundesgesetzes im Prinzip der Bundesaufsicht gem. Art. 84 Abs. 3 GG und unterliegen im Extremfall auch dem Bundeszwang gem. Art. 37 GG; dieses Instrumentarium hat sich in der Praxis allerdings als äußerst stumpf erwiesen und ermöglicht dem Bund nicht wirklich Abhilfe bei Defiziten der Umsetzung von völkerrechtlichen Verträgen auf der operativen Ebene.' [...] 'Soll die Gewährleistungsverantwortung des Bundes im Bereich der Minderheitenpolitik, insbesondere im Hinblick auf die Umsetzung der insoweit von der Bundesrepublik eingegangenen völkerrechtlichen Verpflichtungen, auf eine sichere kompetenzielle Grundlage gestellt werden, so bedürfte es letztlich einer speziellen Ermächtigung des Bundes für den Bereich der Minderheitenförderung im Kontext entweder des Art. 91 b GG oder der Art. 104 a und 104 b GG.'

²¹ Oeter, 'Vorzugswürdig wäre folglich eine eigenständige Regelung in einem neuen Art. 104 c GG, die auch direkte Finanzhilfen an gesellschaftliche Träger von Einrichtungen zur Förderung von Minderheitenkulturen und Minderheitensprachen ermöglichte.'

[...] 'Auch der Verweis auf die Neuregelung des Art. 104 a Abs. 6 GG, der nach Maßgabe der innerstaatlichen Zuständigkeits- und Aufgabenverteilung die Lasten einer Verletzung von völkerrechtlichen Verpflichtungen den Ländern zuweist, soweit das völkerrechtliche Delikt durch deren Handeln (oder Unterlassen) entstanden ist, vermag den hier aufgezeigten Handlungsbedarf nicht zu minimieren. Die Länder im Nachhinein für ihre Nichterfüllung völkervertraglicher Verpflichtungen zu **belangen** [= *vor Gericht zur Verantwortung ziehen, foar it gerjocht slepe; fet-print fan my, sth*] vermag in vielen Situationen angemessenen Handlungsdruck aufzubauen. Nicht wirklich hinnehmbar ist eine derartige Strategie aber im Bereich des Schutzes von Minderheitensprachen und -kulturen – also Sprachen und Kulturen, die zum Teil akut vom Aussterben bedroht sind. Wenn hier nicht relativ schnell gehandelt wird, im Sinne der völkerrechtlich festgeschriebene Standards, dann wird sich das Problem der Förderung zumindest der traditionellen, autochthonen Minderheiten in nicht allzu ferner Zukunft in großen Teilen von selbst erledigt haben.'

²² Kruse, s. 17.

²³ In formelle wet wurdt (formeel) fêststeld troch it Nederlânske regear en de Steaten-Generaal (ferl. kêst 81 fan de

Noard-Fryske tongslagen

om de nedige druk op te bouwen.²¹ Dat is likegoed needsaaklik as it bygelyks om de folsleine ynfiering fan (ûnderwiis)kêst 8 fan it Europeesk Hânfêst yn ús Fryslân giet ...

Mei it each op dy komplisearre situaasje mochten de Friezen oan de oare kant fan de (steats)grins wol wat mear stipe fan de provinsje Fryslân krije. De foarm wêryn sil fierder oer neitocht en redendield wurde moatte, mar in noch op te rjochtsjen soarte fan **ynter-Frysk kultuerparlemint** soe in gaadlik orgaan wêze om ús 'mienskiplike' belangen better behertigje te kinnen (sjoch ek fierderop).

Soartgelikense ynstruminten oangeande de rjochten fan minderheden

Al foar it fan krêft wurden fan it Hânfêst lei yn it Europeesk 'Ferdrach ta beskerming fan 'e rjochten fan 'e minske en de fûnemintele frijheden' ('Europäischen Menschenrechtskonvention', EMRK, yn it Hollânsk ôfkoarte as EVRM, fan 1950) in **diskriminaasjeferbod** ferankere, dat in gong nei it Europeesk Hôf mooglik

makke.²² Yn Dútslân hat it ynternasjonaal rjocht *gjin* direkte wurking en moat it earst omsetten wurde troch middel fan in Bûnswet (yn dit gefal in ‘Bundesgesetz’ fan 7 aug. 1952). As (gewoane) Bûnswet moat it altiten toetst wurde oan de Grûnwet (‘Grundgesetz’) en de Dútske grûnwet hat altiten foarrang boppe gewoane wetten.

Yn Nederlân hat dat minskerjochteferdrach (EVRM) in wichtiger funksje, omdat it yn Nederlân net tastien is om wetten yn formele sin²³ te toetsen oan de Nederlânske Grûnwet. De direkte wurking yn Nederlân bringt dan mei dat persoanen yn Nederlân by de rjochter tsjin beslissings fan de oerheid ek bepalings út it EVRM ynroppe kinne. It tafersjoch op it neilibjen fan dat ferdrach leit by de Ried fan Europa. Dêr kinne yndividuen, groepen, organisaasjes en lannen in klacht yntsjinje tsjin in lidsteat troch in berop te dwaan op it EVRM, mei as doel ‘De Haach’ te twingen om syn ferplichtings goed nei te kommen, mar de facto is de heechste rjochter it *Europeesk Hof foar de Rjochten fan de Minske* te Straatsboarch (Strasbourg). Dy rûte rint fia de bestjoersrjochter en de Ried fan Steat (of de Hege Ried). Dat freget dus om in lange proseduere en gâns jild foar de stipe fan in topjurist dy’t it tsjin de lânsadvokaat opnimme kin.²⁴

Mar der is mear. Sa giet in part fan de *Helsinki-akkoarten* (de slotferklearring fan de *Konferinsje oer Feiligens en Gearwurking yn Europa*, dy’t yn 1975 yn Helsinki holden waard, letter ‘Organisaasje foar Feiligens en Gearwurking yn Europa’ neamd) oer minskerjochten.²⁵ En it ‘Ynternasjonaal ferdrach oangeande boargerrjochten en politike rjochten’ (1966)²⁶ fan de Feriene Naasjes neamt yn kêst 27 ek de rjochten fan etnyske groepen en taal minderheden op it stik fan it mienskiplik brûken fan harren taal en kultuer.²⁷ By dizze ferdragen is lykwols benammen sprake fan in mear *yndirekte* beskerming fan mindertallen. De earste *echte* stappen nei in selsstannich Europeesk mindertallerjocht waarden pas setten mei it *Hânfêst* en it *Ramtferdrach*, omdat it om *nasjonale* minderheden giet.²⁸ Beide ferdragen folje inoar oan, mar foar in *direkt* berop op de rjochter lykje dy *op it earste gesicht* gjin basis te jaan.²⁹

* Dit is it earste part. It twadde part fan dit artikel komt yn it folgjende nûmer fan Nij Frisia.

Nederlânske ‘Grondwet’). En in wet yn formele sin is almeast ek in wet yn *materiële* sin, lykas de ‘Kieswet’, de ‘Provinciewet’ en it ‘Wetboek van Strafrecht’, want se befetsje algemien ferbinende foarskriften.

²⁴ **Wat kin de Europeeske rjochter (EHRM) toetse?**

‘Het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) beoordeelt verzoekschriften van individuen, organisaties en landen tegen lidstaten van de Raad van Europa. Een klacht bij het EHRM is ontvankelijk als:

1. De indiener persoonlijk en direct het slachtoffer is van een schending van een fundamenteel recht dat is vastgelegd in het EVRM of in één van de protocollen hierbij.
2. De klacht moet gericht is tegen een publieke instantie (wetgever, administratieve overheid, rechterlijke instantie). Klachten tegen personen of particuliere organisaties worden niet door het EVRM in behandeling genomen.
3. Het Hof is bedoeld als ‘laatste redmiddel’. Het Hof neemt een verzoekschrift slechts in behandeling als alle nationale rechtsmiddelen zijn uitgeput. In Nederland betekent dit dat de klager normaal gesproken moet procederen tot de Hoge Raad of de Raad van State voordat een zaak aan het EHRM kan worden voorgelegd.
4. Het verzoekschrift moet worden ingediend binnen zes maanden na de definitieve nationale beslissing (artikel 35 lid 1 EVRM).

Grondslag beroep Europese Hof van Justitie

Indien beargumenteerd kan worden dat er door een publieke instantie, zoals de Raad van State, strijdig is gehandeld met het EVRM, kan er een procedure worden gestart bij het EHRM. Het verzoek moet worden ingesteld binnen 6 maanden na de definitieve beslissing. Het EHRM behandelt alle klachten kosteloos. Een partij hoeft slechts zijn/haar eigen kosten te dragen (bijvoorbeeld honoraria van advocaten, onderzoekskosten, portokosten).

Advies advocaat over beroep Europese rechter (EHRM)

In het verzoekschrift aan het Europese Hof dient toegelicht te worden wat de feiten zijn en waar de inbreuk op een grondrecht van het EVRM uit bestaat. Een advocaat kan in het verzoek toelichten waar die inbreuk op een grondrecht uit bestaat. Daarbij kan verwezen worden naar de rechtspraak van het Europese Hof. De griffie van het EHRM onderzoekt of een klacht ontvankelijk is. Al dat zo is zal eerst aan de Nederlandse Staat verzocht worden in de kwestie tot een regeling te komen. Indien de zaak niet wordt geregeld tussen partijen dan wordt verder geprocedeerd en bepaalt het Hof of een fundamenteel recht het EVRM is geschonden. Is dat het geval, dan kan het Europese Hof uitspraak doen over genoegdoening aan de klager.’

²⁵ Yn it Ingelsk: *The Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe*, Aug. 1, 1975, 14 I.L.M. 1292 (Helsinki Declaration).

²⁶ Yn it Ingelsk: *International Covenant on Civil and Political Rights*.

²⁷ Kêst 27 hâldt it neikommende yn: 'In those States in which ethnic, religious or linguistic minorities exist, persons belonging to such minorities shall not be denied the right in community with the other members of their group, to enjoy their own culture, to profess and practise their own religion, or to use their own language.'

²⁸ Kruse, s. 17-18: 'Die Sprachencharta kann in einer Reihe mit anderen Rechtsinstrumenten zum Minderheitenschutz gesehen werden. Bereits vor Inkrafttreten der Sprache wurde in der Europäischen Menschenrechtskonvention (EMRK) von 1950 ein Diskriminierungsverbot wegen Zugehörigkeit zu einer nationalen Minderheit verankert, das über einen Individualbeschwerde sowohl von Einzelpersonen als auch von betroffenen Personengruppen vor dem Europäischen Gerichtshof für Menschenrechte eingeklagt werden kann. Die EMRK hat den Grundstein für die weitere Entwicklung des Minderheitenrechts Europa gelegt, sie enthält aber außer dem Mindestschutz der Diskriminierung keine Garantie für die Benutzung von Minderheitensprachen. Bemühungen, ein Zusatzprotokoll in Hinblick auf den Minderheitenschutz zu schaffen, konnten bis heute nicht realisiert werden.'

Auch die Helsinki-Schlussakte der KSZE von 1975 führt die Rechte von nationalen Minderheiten in ihrem Abschnitt über Menschenrechte und Grundfreiheiten auf.

Auf internationaler Ebene kann zudem der 1966 beschlossene und 1976 in Kraft getretene internationale Pakt über bürgerliche und politische Rechte der UNO genannt werden, der in Art. 27 den Angehörigen von ethnischen, religiösen oder sprachlichen Minderheiten das Recht auf gemeinsame Ausübung ihrer Kultur, Sprache und Religion verbürgt. Diese Vereinbarung wird international als zentrale völkerrechtliche Bestimmung zum Minderheitenschutz angesehen, wobei umstritten ist, ob diese die Vertragsstaaten auch aktiv zu Maßnahmen im Sinne eines positiven Minderheitenschutzes *verpflichtet* oder die Bestimmungen des Pakts als rein negatorisches Recht anzusehen sind. [Opm.: Postityf (of objektyf) rjocht wurdt troch de mien-

skip opsteld en troch de oerheid *hanthavene*, sth]

Wenn die genannten Dokumente auch von Bedeutung für die spätere Entwicklung eines gesamteuropäischen Minderheitenrechts sind, stehen Minderheitenrechte in diesen doch noch in einem größeren Zusammenhang mit den allgemeinen Menschenrechten, so dass noch nicht von einem dezidierten Minderheitenrecht, sondern stattdessen eher von einem *indirekten* Minderheitenschutz gesprochen werden kann.

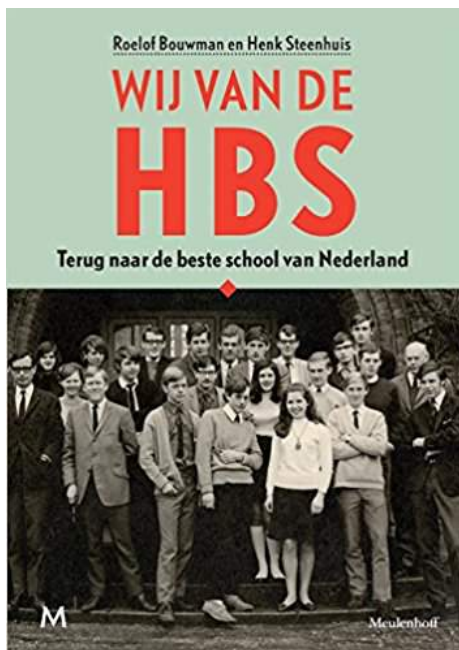
Erste Schritte zu einem eigenständigen europäischen Minderheitenrecht wurden erst mit der Sprachencharta und dem parallel zur Sprachencharta entwickelten Rahmenübereinkommen zum Schutz nationaler Minderheiten gemacht. Beide Dokumente entstanden als multilaterale Verträge unter dem Dach des Europarates, doch anders als die **Sprachencharta** fokussiert das **Rahmenübereinkommen** dezidiert auf die nationalen Minderheiten, indem es die allgemeinen Menschenrechte im Hinblick auf die spezifische Situation *nationaler Minderheiten* weiter *ausführt* und *konkretisiert*. Die Verhältnis zwischen beiden Vertragswerken ist somit auf Komplementarität angelegt.' [*skeanen fetprint fan my, sth*]

²⁹ Kruse, s. 18-19: 'Das Rahmenübereinkommen ist dabei das bisher erste und einzige multilaterale völkerrechtliche Abkommen zum Schutz von Minderheiten, wobei es *keine unmittelbare Anerkennung* von Gruppenrechten impliziert. Ziel ist stattdessen die innerstaatliche Verankerung minderheitenspezifischer Rechtssätze. Wie die Sprachencharta begründet somit auch das Rahmenübereinkommen keine unmittelbar einklagbare Rechte, sondern formuliert lediglich programmatische Bestimmungen, die den Vertragsstaaten einen weitgehenden Ermessungsspielraum bei der Art und Weise ihrer Umsetzung zugestehen. Hervorzuheben ist, dass mit dem Rahmenübereinkommen erstmals das Prinzip der positiven Diskriminierung völkerrechtlich verbindlich geworden ist, wobei Maßnahmen positiver Diskriminierung angemessen und verhältnismäßig sein müssen.'

Mei koarten rûnom yn
Fryslân te sjen, op
lantearnepeallen,
stopljochten,
skoallestekken, de
doarren fan
gemeentehuzen en sa
mear: de plakker fan
Sis Tsiis foar Frysk
ûnderwiis. Wa't noch
mear geskikte plakken
wi't, kin de plakker ek
by de redaksje
bestelle.

Ljouwerter hbs-jierren

Roelof Bouwman en Henk Steenhuis, *Wij van de HBS, Terug naar de beste school van Nederland*

My kamen de Ljouwerter (R)HBS-jierren 1941-1946 wer yn 't sin by it lêzen fan it stik *'Toen leerlingen nog "U" zeiden'* oer de 'hogere burgerschool' (LC, 2 augustus 2017).¹ Dy jierren begûnen mei it talittingseksamen: berekkenje produkt en kosjint fan trije tallen. It wie my te geleard. Mar slagge bin 'k al. Fammen, yn waar en wyn op 'e fyts de lange broek oan, moasten har op skoalle ferklaaie en in jurk oandwaan, de jonges hiene in strik om. Op in stuit woene de Poepen de skoalle hawwe. De ynboel brochten wy mei skokarren nei de finzenis. It wie ek de lêste kear dat se in tichthúsdoar foar my fan 't slot en efter my wer op 't slot diene.

De famme-hbs yn de Grutte Tsjerkstrjitte joech ús ûnderdak. Dêr giene de fammen moarns hinne en wy middeis. De les'oeren' wiene lessen fan 40 minuten. Foar it fak Hollânsk hiene wy in ferwoeden sigaarsmoker as learaar. Mar de oarlochssigaren, kaustangen neamd, woed er om ús net oan: se stonken sa. Oant er, bliid as in bern, dochs ris wer de klasse ynkaam mei in oarsoarte sigaar. Dy sóe net stjonke, mar dié dat likegoed. Ienris liet er it wurd Frysk falle. Hy hie it by it eineksamen meimakke dat in opstel him in 7 wurdich wie en de kommittearre in 4: de learaar rekkene de frisismen amper, de frjemde bysitter stroffele deroer. It hinne-en-wer-skriuwen mei it

ûnbekende fanke yn deselde bank is op neat útrûn. It lêste healjier fan 'e oarloch hiene wy frij fan skoalle: de direkteur Ten Bruggencate achte it foar syn leararen net mear fertroud om les te jaan. Yn in gearkomste nei de befrijing hearden wy fan him dat ûnder de leararen gjin ien ferkeardeling west hie en dat wy wol grutsk op har wêze mochten. Fan de learlingen koed er it nét sizze.

De skiednislearaar ferhelle yn dyselde gearkomste fan de slach yn de Javasee en skout-by-nacht Karel Doorman. En wy wiene ek grutsk op al dy helden fan 'e Javasee.

Foar it lêste jier werom nei de skoalle oan it Saailân. By it eineksamen yn 1946 krige men foar guon fakken frijstelling fan it mûnlinge eksamen as it skriftlike goed makke wie. Foar it fak dat se beskriuwende mjitkunde neamden, hiene wy út ien of oare reden in eksamen apart foar Fryslân en Stienwyk. It wiene bysûndere jierren yn in benearjende tiid.

Bertus Jans Postma (15-02-2017)

¹ Boekbesprek fan Roelof Bouwman en Henk Steenhuis: *Wij van de hbs. Terug naar de beste school van Nederland* (Meulenhoff Boekerij B.V., 2017).

20 Service

Ingezonden

Feroaring fan taal

Sneintemoarns hawwe wy yn de gemeente fan Bitgum, Bitgummole, Ingelum en Marsum ornaris in Hollânske preek mei in pear eigentalige eleminten deryn - in bea, in skriftlêzing, in liet... Koartby gie it lykwols wat oars. De moarns fan de alfte septimber wie in froulike gastdûmny ta de foargong noege. Hja begûn fuort mei it boadskip dat in preek yn ús taal har net te goed ôfgean soe, dat it sjongen yn ús taal har better lei, dat de tsjerkerie fan har ien Frysktalich elemint yn de tsjinst ferwachte en dat dat oangean soe: har útstel wie, om alle njoggen psalmen en lieten yn de folkstaal te sjongen (!). Fan de tsjerkerie kaam gjin ferwar en yn de tsjerkehanken bleau it stil, alleman like it útstel goed ta, tink. Lang ferlyn wie it al fan 'wy hawwe gjin twa talen fan God krige: ien foar deis en ien foar sneins, ien foar de minske en ien foar God. Ien taal hawwe wy krige en dy iene taal is ta alles genôch' (E.B. Folkertsma, *Toer en Tsjerke*). En God ferstiet wol Frysk: 'Lof God, dy't yn ús sprake sprekt' (liet 319, *Liedboek* 1977) en 'Lof God. Hy sprekt ús taal alhiel' (liet 273, *Liedboek* 2015). Wêrom soene wy Him dan ek net yn eigen taal oanbidde en tasjonge. De frage komt by jin op, oft de gastdûmny fan alve septimber de tsjerkerie der mei har útstel fan oertsjûge hat, dat der gjin reden is om psalmen en lieten út it *Liedboek* te sjongen, mar dat wy it likegoed en helte better út us eigen *Liedboek* dwaan kinne.

● Bertus Jans Postma, Bitgummole

Foar DINGtiid, it Orgaan foar de Fryske taal, sykje wy in
Beliedsadviseur Fryske taal
as ZZP-er

D / N G
T / / D
Orgaan foar de Fryske taal

Dyn rol as beliedsadviseur Fryske taal

As beliedsadviseur hasto each foar de (ûnderskate) belangen wat de Fryske taal oanbelanget en fieltst oan oft guon saken mear of minder gefoelich lizze yn de Fryske mienskip. Do bist goed op de hichte fan de aktualiteit oangeande de Fryske taal yn de ferskate bestjoerslagen (ûnder oaren Ryk, provinsje en gemeenten). Fierder kinsto helder formulearje wat de aktuele situaasje is en it bestjoer fan DINGtiid dêryn advisearje troch harren ferskate senario's foar te lizzen. Boppedat stipe it bestjoer ek troch it skriuwen fan ynhâldlike beliedsnotysjes. Wichtige tema's foar DINGtiid binne it Frysk yn it algemien, en yn it bysûnder Frysk yn ûnderwiis, kultuer en rjochtspraak.

Funksje-easken

- Behearskjen fan it Frysk yn wurd en skrift
- Oantoanber hbû/wû wurk- en tinknivo
- Underfining op it mêd fan beliedsûntwikkeling yn kombinaasje mei de Fryske taal en kultuer
- Polityk-bestjoerlik sensityf
- Underfining mei it skriuwen fan (belieds)notysjes en -advizen
- Grut netwurk wat de Fryske taal oanbelanget
- Ree om yn de jûnsoeren gearkomsten by te wenjen

Arbeidsbetingsten

- Do wurkest selsstannich, en tagelyk hast geregeld kontakt mei it sekretariaat fan DINGtiid
- Romte om sels dyn wurk yn te dielen
- Op tiisdeis en tongersdeis kin der gebrûk makke wurde fan in wurkromte yn Ljouwert
- Oeretaryf yn oerlis, foar 1-2 dagen de wike. Op guon mominten kin dat mear wêze

DINGtiid

De Wet gebrûk Friese taal is op 1 jannewaris 2014 yngien. Dy wet regelet it brûken fan it Frysk yn it bestjoerlik en rjochtsferkear. Yn dy wet stiet dat der in Orgaan foar de Fryske taal (hjiroar is de namme DINGtiid keazen) is, dat as taak hat om de likense posysje fan de Fryske en Nederlânske taal yn Fryslân te befoarderjen. DINGtiid docht dat troch sinjalearjen en advisearjen, mar sjocht syn taak ek breder.

It bestjoer fan DINGtiid bestiet út 5 persoanen. Foar it wurk fan DINGtiid wurdt gebrûk makke fan freelance meiwurkers en adviseurs. De beliedsadviseur sil nau gearwurkje mei de sekretariaatsmeiwurker en de kommunikaasjemeiwurker.

Sollisitaasje-proseduere

Stjoer dyn brief mei cv foar 10 oktober 2017 nei ynfo@dingtiid.frl. Foar fragen kinst telâne by it sekretariaat, Tjallien Kalsbeek, ynfo@dingtiid.frl of 06-53137982.

Foar mear ynformaasje oer DINGtiid, sjoch op www.dingtiid.frl

Akwisysje wurdt net op priis steld!

post!

Officiëel graag

In Kampioen 3 worden de dorpen Oudega en Eernewoude in Friesland genoemd. Echter zijn al in de vorige eeuw bij overheidsbesluiten deze namen afgeschaft en vervangen door Eernewâld en Fryslân.

Het zou de Kampioen sieren zich voortaan aan de betreffende overheidsbesluiten te houden en de officiële, Friese namen te gebruiken.

B.J. Postma, Bitgummole

Út: *Kampioen* (ANWB),
nû. 5, maaie 2017, s. 12

Nederlânsktalige Friezen

Kinne jo wiis wêze mei de Fryske kultuer sûnder Frysk te praten? Neffens my wol. Yn 2013 ferhuze ik fan Bergen op Zoom (westlik Noard-Brabân) nei Fryslân. De ôfrûne jierren bin ik hieltyd mear bekend rekke mei de Fryske taal en kultuer. Dat komt yn 't foarste plak troch myn partner, mar ek troch myn wurk yn 'e sosjale sektor (maatskiplik wurkster/leares) en myn ynteresse foar talen en dêrby ek de kultuer. By dat learproses haw ik ek minsken troffen dy't miene dat Nederlânsktaligen twadderangs minsken binne. Opmerkings fan it type "Lear earst mar goed Frysk praten foar'tst wat seist!" fyn ik net allinnich oergryslík demotivearjend foar Frysklearders, mar ek foar minsken dy't wiis binne mei de Fryske kultuer en har dêrfoar ynsette wolle sûnder de taal te sprekken. Ik tink dat in grutte groep minsken om dy reden har net oanslute wol of gjin oansluting fine kin, omdat se bûtenstletten wurde en mei de nekke oansjoen wurde. Mei as iennichste reden dat se net (goed) Frysk prate.

Hoe kin dy groep minsken dan wol belutsen reitsje? It Fryske folk stiet foar bûtensteanders foaral bekend as 'Djipfriezen'. Saaklik, ôfhâldend en kâld. No't ik midden yn 'e Fryske mienskip stean, kin ik jo sizze dat Friezen in gesellich, waarm en freonlik folk binne. Om dêrefter te kommen, moatst it folk wol better kennen leare en Frysk prate. Dat is no krekt myn teloarstelling yn it gehiel.

As ik mei ús gesin op fakânsje bin yn it bûtenlân, falt my op hoe freonlik oft se yn somlike lannen binne. Foaral nei bern ta. Sa wie ik ôfrûne simmer yn Spanje, dêr't myn styfsoan elke jûn in 'Fanta Orange' yn it Ingelsk bestelle mocht. Op in hiele aardige en freonlike manier learde it personiel myn styfsoan in tal Spaanske wurden lykas 'Fanta naranja' (Fanta sinasapel), 'hola' (hoi), 'gracias' (tankewol) en 'por favor' (asjebleaf). Syn entûsjasme om it Spaansk te learen, is troch dy oanpak grut en hy wit de Spaanske wurden no noch. "Sjoch!", sei ik tsjin myn partner. "Sa kinne de Friezen ek omgean mei Nederlânsk- en oarstaligen. Dat komt in stik freonliker oer, it entûsjasme foar it Frysk nimt ta en ek de reputaasje fan de Friezen wurdt dêr better troch."

Yn Grykske restaurants sjochst faak op it servet in oantal Grykske wurden stean mei in oersetting derefter. Faak sjochst it hiele tafelselskip oefenjen en as de drankjes brocht wurde troch de ober, proaste se yn it Gryksk "Για μας" (transkripsje: 'gia mas', útspraak: jamas, letterlike oersetting: foar/op ús, betsjutting: tsjoch).

In skoft lyn wie ik yn de *Neushoorn* yn Ljouwert foar in útstalling fan Fryske tatoeazjes, dêr't ik in Nederlânsktalige jonge tsjinkaam mei Fryske tatoeazjes. Entûsjast koe er de skiednis fan syn tattoo fertelle, mar ek oer de Fryske skiednis yn 't algemien. Hy sei ek: "... met deze tatoeazje wil ik de Friese cultuur dicht bij mijn hart dragen ..." (hy hie de tattoo op 't boarst, op it plak dêr't it hert sit). Sa'n jonge is hartstikkene wiis mei de Fryske kultuer, mar hat (noch) net safolle mei de Fryske taal. Wolle wy as mienskip sokke minsken ôfstjitte of binne wy ree ús iepen te stellen foar dy groep?

As immen de Fryske identiteit al eigen makke hat, tink ik dat it belangryk is om dy minsken op te nimmen yn de mienskip en as Friezen gastfrij en freonlik te wêzen.

It Frysk wêzen hat op dit momint twa spoaren. De earste is de taal en de twadde is de identiteit. Der wurdt nei myn miening fierstente folle sitten op it prate kinnen fan de taal om derby hearre te kinnen. De Fryske identiteit is in boustien foar de Fryske kultuer. En as de mienskip iepen stiet foar Nederlânsk- en oarstaligen en dy de romte jout om harren Fryske identiteit te ûntwikkeljen, dan sil de taal foar in grut part ek wol fansels komme. It giet der ommers om datst dy earne feilich en thús fielst om it learen fan nije dingen oan te doaren.

Sis Tsiis nei
betinking Slach
by Warns

Op 23 septimbr
2017 kuieret de
kuierploech fan Sis
Tsiis fan it stasjon
Koudum/Molkwar
nei de betinking op
it Reaklif.

Midden-rjochts:
Sander Hoekstra
mei de Ynterfryske
flagge.

